

ХАҢЫАТ
1937 СЫЛТАН
ТАХСАР

САХА РЕСПУБЛИКАТЫН НЬУРБА УЛУУҢУН ХАҢЫАТА

НЬУРБА

ОГНИ-НЬУРБЫ

ТЭРИЙЭЭЧЧИЛЭР: СР Правительствога, Ньурба улуунун «Ньурба» («Огни Ньурбы») хаһыат редакцията» автономнай тэрилтэ

– **Бырагыраама олоххо киирэр** –

Элбэх оҕолоох 11 ыал сир учаастагын оннугар харчынан төлөбүрү ылла

Быйылгыттан саҕалаан, босхо сир учаастагын ыларга уочаракка турар, ол эрээри сир учаастагын туһаҕа таһаарга былааннаабат элбэх оҕолоох ыалларга сир учаастагын оннугар биер кэмнээх харчынан төлөбүрүнэн туһаналларыгар кыах бэрилиннэ. Манна сыһаннаах СӨ Бырабыыталыстыбатын № 43-дээх уурааҕа 02.02.23 с. илии баттаммыта. Олорор усуллубуйаны тупсарарга биер кэмнээх харчынан төлөбүрү быһытынан көрүллэр көмө кээмэйэ - 200 тыһ. солк. Ньурба улуунун 11 элбэх оҕолоох ыалларга маннькы көмөҕө бырааптарын номнуо туһанналар.

Бу туһунан улуустаагы баайга-дуолга сыһаннаһыларга уонна муниципальнай атыылаһыларга кэмтиэт бэрэссэдээтэ Анастасия Попова чуолкайдан-чопчулаан кэпсиэр:

"Эрдэ өрөспүүбүлүкэтээҕи "ийэ хапытаалын" туһана илик дьон сир учаастагын оннугар СӨ "ийэ хапытаалын" 2 гыммыт саҕа кээмэйинэн ылаахтарын сөп дьон этэ. Биһиги дьоммут үгүстэрэ оҕо төрөөбүтүн кэннэ тутта "ийэ хапытаалын" ылар бырааптарын туһанан кэбиспит буолан, ити көмөнөн кыайан туһамматтар этэ. СӨ Бырабыыталыстыбатын санга уурааҕын быһытынан, элбэх оҕолоох ыаллар СӨ "ийэ хапытаалын" туттубуттарыттан эбэтэр туттубатахта-

рыттан тутулуга суох, баҕалаах буоллахтарына сир учаастагын оннугар биер кэмнээх харчынан төлөбүрү ылаахтарын сөп.

Улууска сир учаастагын ыларга уочаракка турар элбэх оҕолоох 11 ыал маннькы төлөбүрү ылла. Улуус үрдүнэн 498 ыал элбэх оҕолообунан босхо сир учаастагын ыларга уочаракка турар. Билингитэ харчынан биэрии процедурата бытаан соҕус эрээри, номноо бастакы холобурдар баар буоллулар. Бу үп СӨ Үлэҕэ уонна социальной сайдыыга министриэтибэттэн кэлэр. Үбү олорор усуллубуйаны тупсарыыга, дьиэни кииннэммит эбэтэр уотунан сылыттыыга холбонууга, чааһынай дьиэни туттарга анаан сир учаастагын атыылаһарга туһаныахха сөп.

Биер кэмнээх харчынан төлөбүрү ылбыт дьон олорор усуллубуйаҕа бырааптарын туһамыттарын быһытынан, кинилэр босхо сир учаастагын ылар бырааптаах дьон учуоттунан таһаарыллаллар. Сир учаастагын оннугар харчынан төлөбүрү ылар баҕалаах дьиэ кэргэттэр олорор сирдэринэн социальной көмүскэл управлениетыгар, www.e-yakutia.ru нөнгүө, МФЦ-га эбэтэр почтанан сайабылыанналарын тиксэриэхтэрин сөп".

Геннадий АНТОНОВ.

Норуот көбүлээһинин сылын чэрчитинэн үбүлэнэн үлэлэн эрэр Гончарнай студия туһунан хаһыат 8 стр. аабыҥ.

Уважаемые жители Нюрбинского района!

19 апреля 2023 г с 14:00 ч в здании Администрации Нюрбинского района состоится прием граждан.

Прием ведет руководитель отдела проверок органов государственной власти и местного самоуправления Управления при Главе РС(Я) по профилактике коррупционных и иных правонарушений Николаев Леонид Николаевич.

Адрес: г.Нюрба, ул. Ленина, 31.

Предварительная запись по телефону: 8 (41134) 2-30-66.

Командировка түмүктэриттэн

Улуус баһылыга Алексей Иннокентьев уонна кини бастакы солбуйааччыта Николай Бурнашев Москваҕа "Росатом" госкорпорация Киин бырайыактыр-технологической институтун кытта Ньурба сыбаалкатын рекультивациятын бырайыагын документациятын онгоруго кэспэтиллэри ыыттылар. Эбийиэк сууматын быһаарсыбыттар, Саха сиринээҕи тэрилтэ экологической экспертизатын кыамматабын быһытынан, федеральной тэрилтэ бэйэтэ онгору буолла. Санга полигонна эмиэ үлэлэһэргэ сөбүлөспүттэр.

Итини таһынан "Асалов архитектурнай бюрота" тэрилтэ салайааччыта Никита Асодовы көрсөн, Ньурба к. Ст. Васильев уул. сангардан онгору туһунан кэспэпиттэр. Бырайыак онгору 2027 с. Ньурба IX Спортивной оонньуулары көрсө, 3 сыл устата Ньурбаҕа кирииттэн саҕалаан Николай таһаарга дьиэтигэр диэри куорат киин улууссатын сангардан онгору барыахтаах.

Улуус салайааччылары саха бастакы профессиональной боксера Петр Васильевы, РФ Бэрэсидьиэнин иһинэн РАНХиГС-ка үөрэнэ сылдьар биер дойдулаахтарын көрсүбүттэр. Уоппукатыгар дойдугар кэлэ сылдьыбыт СВО кыттыылааҕа, кэлин рота хамандыра буолбут Альберт Чочановы көрсөн Ростовка атаарбыттар, СӨ Москваҕа Бэрэстэбиитэлибэттэн салайааччытын уонна үлэһитин көрсүбүттэр.

Алексей Иннокентьев салайааччылаах улууспут дэлэгэссийэтэ Дьокуускайга СӨ тыа хаһаайыстыбатын табаарын онгорооччулары сийиэһигэр кытынна.

"АЛРОСА" АК салалтатын 20.04.23 с. Мирнэйгэ буолар хампааньна хозактивын муньаҕар тийиэн көрсөргө былаанналар. 1%-наах аахсыяттан дивидент уонна ССЭРНУ үбүн туһунан кэспэтии ыытылаахтаах.

Бу нэдиэлэҕэ, суол хаайан иннинэ, улуус баһылыга Алексей Иннокентьев ыраах нэһиликтэргэ сылдьыаҕа.

Олобу-дьаһаҕы хааччыйы

"ОДьКХ" ГУП Ньурбатаагы филиалын аварийнай-диспетчерскай сулууспатыгар ааспыт нэдиэлэҕэ 47 ыгырык киирбит. Оттугу таһы үлэтэ барар. Нефтебазаҕа

Нэдиэлэ сонуннара

2080 т таһыллыахтаабыттан 1200 т таһыллыбыт.

Алексей Иннокентьев соторутаабыта "ОДьКХ" ГУП гендириэктэрэ Виталий Чикачевтың көрсөн кэспэпиттин, "ОДьКХ" ГУП-ны кытта сөбүлөһии түһэрсиллэхтээгин, инвестиционнай үлэлэргэ тэрилтэ Ньурбатаагы филиала көхтөөхтүк кыттан иһиэхтээгин бэлиэтээтэ.

05.04.23 с. Ньурбаҕа СӨ "Тарифнай агентствота" тэрилтэ салайааччыта Галина Служаева, Никита Лебедев кэлэн үлэлэттэр. Хомунаальнай комплекс эйгэтин боппууостара уонна тарыып бэлиитиктигэр кирибит уларыйылар дьүүлэһиниллэр, урбаанньыттары, сылааһынан, уотунан хааччыллар тэрилтэлэри кытта сүбэ муньах ыытылына. Хомунаальнай хаһаайыстыба эбийиэктэрин кэрийэн көрдүлэр.

Кировтаагы чох разреһа хаалбыт 120 т чоһу таһан баран бу сааскы таһы үлэтин түмүктүүр. Хатыыттан 30 км тэйиччи Күскэмдэ дьон сиртэн "Основа" ХЭТ хостообут 2 тыһ. т тийибэт шебенката тизлэн кэлбит. Дробилканы танган боруобалаан үлэлэтэн көрбүттэр.

СВО-ға көмө

07.04.23 с. туругунан СВО-ға кытта сылдьар байыаннай сулууспалаахтарга уонна кинилэр дьиэ кэргэттэригэр көмө фондатыгар бу сылга 1049167 солк. киридэ, сороҕо туһанылына. Билигин фондаҕа 645699 солк. баар.

Социальной көмүскэл

Социальной көмүскэл управлениетыгар доруобуйаларынан хааччахтаах дьонго аналаах реабилитация тэхническэй сирриэстибэлэрэ - торуоскалар, баттыктар уо.д.а. кэлэ тураллар. Бу дьонго уларсык бэриллэр.

Уопсастыбаннай бэрээдэк

Ааспыт нэдиэлэҕэ полицияҕа 55 сайа-

былаанна киридэ, хирургияҕа 14 киһи көрдөрүннэ. 10 административнай буруй оһоһулунна, буруй онгоруутун сибикилэрин булуу туһунан араапар - 6, атын улуустартан кэлбит матырыйаал - 2, матырыйаалынай ДТП (киһи эчэйиитэ суох) - 2, күүһүлээһин - 1. Барыта 8 боротокуол, ол иһигэр ГАИ отделынан 80 боротокуол толорулунна. Ыстарааптыр стоянкаҕа 3 массыына, правага суох 3 киһи, итирик туруктаах 1 суоппар тутулунна.

Үөрэх эйгэтэ

Өрөспүүбүлүкэҕэ үөрэх тэрилтэлэрин Форумугар улуустан 20-чэ оскуола дириэктэрэ уонна завучтара кытыннылар.

Маар оскуолатын дириэктэрэ Артем Никифоров өрөспүүбүлүкэҕэ "Сыл дириэктэрэ - 2023" куонкуруска лауреат буолан 10 бастың иһигэр киридэ. Өгөлдөө орто оскуолатын алын кылааһын учуутала Анна Никитина "Ураты кыһамнылаах учуутал" СӨ куонкуруһун кыайыылаабынан табыста.

Үөһээ Бүлүүгэ чэгиэн аһылыкка өрөспүүбүлүкэтээҕи 6-с Форум ыытылына, Антоновка уонна Хаңалас оскуолатыттан баран кытыннылар.

Сайынҕы сынныалан лаабырдарын учуота буолла, Үөрэх уонна наука министриэтибэтэ быйыл былдьырыңгытааҕар (3390 оҕо) итэҕэһэ суох аһааннаах оҕону тэрээһиннээх сынныаланган хабарга сорук туруорар. Улууска 2 стационарнай лаабыр (Маалькай, Хаңалас оскуолаларыгар) баар, итини таһынан оскуолаларга күнүскү лаабырдар үлэлиэхтэрэ.

Үлэлээх буолуу

Тыа сиригэр уопсастыбаннай үлэҕэ куонкурус биллэрилиннэ, сайаапкалары хомуйуу 25.04.23 с. бүтэргэ. 4-5 нэһилиэк сайаапкаларын үлэлээх буолуу киинигэр биэрбиттэр. Инбэлииттэри үлэҕэ ылыыга субсидияҕа эмиэ куонкурус ыытыллар. Доруобуйатынан хааччахтаах дьону үлэҕэ

ылар тэрилтэҕэ үлэ миэстэтин тэрийиңгэ 120 тыһ. солк. көрүллэр. 14.04.23 с. Дьокуускайга "Арасыйыа - Мин историям" исторической пааркаҕа Бүтүн Арасыйытааҕы үлэ дьаарбанката ыытыллар. Үлэтэ суоһунан 101 эр киһи учуокка турар, 3 киһи хантараагынан байыаннай сулууспаҕа барарга сөбүлөспүт. Үлэлээх буолуу киинэ быстах хомуурга барбыт дьон дьиэ кэргэтэрин идэҕэ босхо үөрэттэрини тэрийэр.

Спорт

Ааспыт нэдиэлэҕэ бэрт элбэх тэрээһин ыытылына. Ол иһигэр Дьокуускайга - ССРС бочуоттаах спордун маастара Петр Алексеев аатынан СӨ хапсаҕайга чөмпүйэһнээтэ, улууска - Н.Н.Чусовской бириийигэр боксаҕа өрөспүүбүлүкэтээҕи турнир, Ньурба улуунун мадьыныларын бириийигэр аһаҕас турнир, саахымакка улахан дьонго уонна оҕолорго улуустаагы күрэх, көңүл тустууга ССРС спордун маастарыгар кандидаттар, бырааттыгы Виктор, Владимир, Анатолий Васильевтар бириистэригэр оҕолорго аһаҕас күрэхтэһии. Дьокуускайга Николай Обоев быйылгы "Дыгын оонньууларыгар" путевканы ылла.

Култуура эйгэтэ

Дьокуускайга култуура департаменын салайааччыта Розалия Тихонова салалтатынан 10 киһилээх култуурунай десант үлэлэтэ. Арчы дьиэтигэр бастакы өрөспүүбүлүкэтээҕи эр дьон оһуокка күрэхтэрэ ыытылына. 10.04.23 с. А.Е.Кулаковскай аатынан култуура дьыбарыаһыгар СВО-ға көмөҕө аһынал санааланы кэнсиэрэ тэрилиннэ. Эмиэ 10.04.23 с. Ньурбаҕа Олонхо дьиэтигэр эмчит, алгысчыт Алиса Иннокентьева мобилизацияламмыт дьон дьиэ кэргэттэригэр алгыс тэрээһинин ыытта. Бэс ыйын 23-24 кк. буолуохтаах улуус ыһаҕар бэлэмнэни үлэтэ барар.

Тыа хаһаайыстыбата

Улуус иһигэр от таһыта түмүктэнэн эрэр. Үүт харчыта хамсаан эрэр, бу күн-нэргэ үүт туттарааччыларга ыытыллыахтаах. Балтараа тыһыңҕа ынах төрөөтө. Көтөр фабрикатыгар 500 т уотурба кэллэ, сайын ууну суолунан эбии аҕалыахтаа.

Улуус дьаһалтатын пресс-сулууспата.

Указом Главы республики Айсена Николаева были установлены новые дополнительные меры поддержки участников специальной военной операции и членов их семей. В целях оказания всех мер помощи и поддержки мобилизованным гражданам и добровольцам, участвующим в специальной военной операции, и семьям военнослужащих, проживающим на территории Нюрбинского района, был создан Фонд пожертвования для поддержки мобилизованных и их семей. Из этого фонда оказывается материальная помощь семьям военнослужащих.

Отдел по семейным и социальным вопросам администрации улуса составил социальные паспорта семей военнослужащих. Всего составлено 140 социальных паспортов, где содержится полная информация о том, какая помощь необходима той или иной семье.

Провели круглый стол для семей мобилизованных, организованы встречи с главой улуса А.М.Инокентьевым, его заместителями. Оказаны групповые и индивидуальные консультации от Центра социально-психологической поддержки семьи и молодежи. Предприятия и организации

– Своих не бросаем –

Семьям участников СВО оказывают всемерную помощь

также оказывают различную гуманитарную помощь, по заявке семей работает волонтерский корпус.

Как рассказывают жены участников СВО, жительницы города Нюрба Мария и Валентина (они оба не захотели, чтобы я озвучила их имена полностью), их мужья были призваны в числе первых мобилизованных в сентябре 2022 года. Эти женщины хотя и живут в одном городе, раньше были незнакомы. Но сегодня их объединила одинаковая судьба: ждать своих любимых мужей, участников специальной военной операции, пока те защищают Родину и поддерживать их на расстоянии.

В семье Марии двое детей дошкольного и школьного возраста, живут в частном доме. У Валентины дочка школьного возраста, живут в собственной благоустроен-

ной квартире. Мужья созваниваются с ними.

Семье Марии и Валентины сразу была оказана материальная помощь из улуса на сумму 30 тыс. рублей. Также семье Марии по Указу Ил Дархана А.Николаева перечислена единовременная помощь в размере 200 тыс. рублей.

Были выданы удостоверения, согласно которому семьи получают льготы, положенные членам семьи мобилизованного. Мария освобождена от родительской платы в детском саду, а в этом году освобождена также и от уплаты арендных платежей на земельный участок. Обеспечили дровами и льдом для питья.

Семьи пользуются бесплатным проездом на автобусе по Нюрбе и району; бесплатно посещают театр, кинотеатр, ДК

"Кыталык" и Нюрбинский музей Дружбы народов. Коллективы школ, где учатся дети, также всячески поддерживают, собрали продуктовый набор, школьники помогли с колкой дров.

От администрации района семьям прикреплены кураторы, которые ежедневно обзванивают, уточняют, какие у них есть запросы. Одним словом, семьи военнослужащих не остались без внимания, им помогают своевременно решить любые возникающие проблемы.

"Мы ждем, чтобы наши мужчины скорее вернулись домой", - говорят супруги мобилизованных. Конечно, они переживают, но стараются не думать о плохом. Работают, занимаются детьми, бытовыми делами. И верят, что все будет хорошо.

Благодарят руководство республики и района за оказываемую социальную поддержку их семей. Ведь сейчас самое главное, чтобы военнослужащие, те, кто сейчас на передовой защищает нашу Родину, чувствовали надежный тыл. А это значит, они должны знать, что их семьи не нуждаются ни в чем и им придут на помощь при первом зове.

Лариса ДОРОФЕЕВА.

– Сонун –

Нюрба улуунун хамаандата бастаата

Мэнэ Хангалас улуунугар "Кыымаан" питомник базатыгар өрөспүүбүлүкэтээби булчут ыттар быыстапкалара уонна күрэхтэниилэр буолан ааста. Тэрээнин бочуоттаах ыалдыгынан Удмуртияттан кэлэ сылдьар эксперт Рябов Артем Владимирович буолла. Күрэхтэниигэ өрөспүүбүлүкэ араас улуустарыттан уонна Дьокуускайтан 100-тэн тахса ыт кытынна. Улууспут чийин Николай Бурнашев уонна Анатолий Степанов кыттыылаах хамаанда ситиһиилээхтик көмүскээтэ. Нюрба улуунун хамаандата бастагы миэстэ буолла. Иккис миэстэбэ "Кыымаан" хамаанда, үһсүс миэстэбэ "Сиинэ" буоллулар. Улууспут хамаандатын ситиһиилэринэн эбэрдэлибит!

Улуус дьаһалтатын пресс-сулууспата.

– Тыа хаһаайыстыбата –

Туһалаах, үчүгэй тэрээнин буолла

Муус устар 5-6 кк. улууспуттан 15 киһилээх дэлгээссийэ Дьокуускайга тыа хаһаайыстыбатын табаарын онороочуларын сийэһигэр кытынна. Бу туһунан улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын департаменын салайааччыта-улуус баһылыгы солбуйааччыта Леонид Ушкановтан санаатын этэригэр көрдөстүбүт.

"Бу сийэс 8 снл тохтуу сылдьан баран бытылынна, - диэр Леонид Владимирович. - Аны 3 снлга биридэ буолар диэн эттилэр. Бастагы күнгэ уонна 2-с күн эбиэккэ диэри 3-түү былаһаакканан, аныгылыгы трек диэн ааттыллар, тус-тупса тиэмэлэринэн үлээттибит. Мин кэллигэлэрбин - улуустар тыа хаһаайыстыбаларын департаменнарын, управлениеларын салайааччыларын кытта сырыттым. Элбэх үчүгэй кэпсэтиилэр табыстылар, ыйытыктарга миэстэтигэр хоруйдаан истилэр.

Иккис күнүгэр эбиэт кэнниттэн СӨ Ил Дархана Айсен Николаев дакылаатын иһиттибит. Сийэс резолюцията ылынна. Онно элбэх үчүгэй этиилэр киирдилэр. Холобура, бары билэрбит курдук, быйыл үт уонна төбө харчыта олус хойутаата, бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн. Ол иһин төбө уонна үт харчытын хамсааһынын суһалсытар инниттэн, СӨ сокуонунан буолбакка, СӨ Бырабытыалыстыбатын уураабынан олоххо киллэриллиэхтээх диэн этии сийэс резолюциятыгар киирдэ. Сокуон уһундук онгоһуларын билэбит, ону кытта үп-харчы хамсааһыныгар бытаары тахсар. Итини таһынан снл агарын эбэтэр 9

ый түмүктэриттэн көрөн, улуустарга тиэрдилибит тыа хаһаайыстыбатын эйгэтин былааннарын кыайан толорбокко иһэр улуустар былааннарын корректировкалаан, үчүгэй көрдөрүүлэх улуустарга көһөрөн биэрэр механизмы сокуонга бигэргэтэн киллэрэр туһунан пуун киирдэ. Тыа хаһаайыстыбатын министриэтибэтэ сокуону кэтэһэн олоорбокко, иһинээби нормативнай-правовой аакталарынан салайтаран онорорун курдук.

Бири саамай үөрэрим -министриэтибэ сыллата ытар "Дьиз кэргэн фермата" уонна "Саңа сағалыыр фермер" граннарын куонкуруһун улуустарынан квоталыыр туһунан пуун сийэс резолюциятыгар киллэрилиннэ. Тоҕо диэтэххэ, быйыл элбэх улуус граннартан матта. "Дьиз кэргэн фермата" граны бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн 10 хаһаайыстыба ылла, кэккэ улуустан хасты даҕаны граны ылбыттар эмиэ бааллар. Бастагы түһүмэби 62 киһи ааспыта, онон үксүлэрэ тиксибэккэ хааллылар. Ол иһин маны саганар буоллабына, харчы сөптөөбүн көрүллэр буоллабына, улуустарынан квоталыаха диэтибит.

Түмүктээн эттэххэ, сийэс үрдүк таһымга ааста. Тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрэ көрсүбэтэхтэрэ ырааппыт буолан, тыа хаһаайыстыбатын табаары онороочуларыгар суолта биэрэн маннык улахан тэрээһини онордулар диэн сэргэхсийэн, салгыы үлэлиир наастарыаннаахтарбылар".

Геннадий АНТОНОВ.

– Култуура –

"Кэрэ эйгэ кэрэһиттэрэ" бырайыагы билиһиннэрдилэр

Амма, Чурапчы, Уус-Алдан, Нам илин энгэр улуустарын култуура эйгэтин үлэһиттэрин РДНТ кылаабынай исписэлиинэ Егорова Сардана Петровна салайааччылаах "Кэрэ эйгэ кэрэһиттэрэ" саңа бырайыак олоххо киирэр хардыларынан, уопут уонна санаа атастаһыта сыаллаах Бүлүү бөлөх улуустарын кэрийэр. Култуурунай десант муус устар 5 күнүгэр Түмүк нэһилиэгин "Алгыс" норуот айымньытын киинигэр Марха куустатын култуура үлэһиттэрин кытары көрсөн, сэргэх тэрээһин буолла.

Кэлбит ыалдыттарытын "Айыы хойугар" алгыстаан, сылаас, минньигэс алаадынан күндүлээн көрүстүбүт. Төгүрүк ос-

туол тула олон култуура үлэтин, сайдыытын туһунан кэпсэтэн, ыалдыттарыт бэйэлэрин үлэлэрин, бырайыактарын кэпсэтэн, ирэ-хоро кэпсэтэн, тустаах саңа билиини ылан, уопут атастаһан таһаарылаах күн ааста.

Түмүккэ күндү ыалдыттарыт "Кэрэ эйгэ кэрэһиттэрэ" дьоро кэнсиэрэ нэһилиэк олохтоохторугар көрдөрдүлэр. Ыалдыттарытыгар махтал тылларын этэн, сэмэй бэлэхпитин туттаран, инники үлэбитигэр улахан туһалаах уопут атастаһыта бырайыак өссө да салданан бара турарыгар баҕа санаабытын тиэртибит.

"Алгыс" норуот айымньытын дьизтэ.

Аска-үөлгэ сыана үрдээбит

Бородуукта	01.04.2022 с. орто сыана	01.04.2023 с. орто сыана	Хас % үрдээбитэ
Мас арыыта, л	195 солк.	204 солк.	4,62 %
Үүт, м.д.ж. 2,5%, л	97 солк.	126,5 солк.	30,41 %
Саахар, кг	89 солк.	116,5 солк.	30,9 %
Туус, кг	37,5 солк.	42,5 солк.	13,33 %
Бурдук, кг	57 солк.	66 солк.	15,79 %
Килиэп, бурдук ас, кг	70 солк.	80 солк.	14,29 %
Рис, кг	87,5 солк.	118,5 солк.	35,43 %
Гречка, кг	137,5 солк.	141 солк.	2,55 %
Тушенка, 338гр, банка, говядина, в/с	208,5 солк.	230 солк.	10,31 %
Хортуюоска, кг	108,5 солк.	86 солк.	-26,16 %

Бородуукта сыаната доруоһалаах тиэстэ курдук тахса турарын бары эппитинэн-хааммытынан билэ сылдьабыт. Кэнники "эмиз үрдээбит" диэн буолуохтаабын да курдук санаргыыр буолан эрэбит.

Бу снл муус устар 1 күнүгэр "Тарифное агентство" тэрилтэнэн 10 бородуукта маҕа-

һыныгар былырынгы сылы кытары сыаналары үөрэтэн, тэннээн көрүү ыгытылынна.

Ол түмүгүн бу табиһаба көрүн. Хата, хортуюоскабыт сыаната түспүт...

Лена ПЕТРОВА.

– Ыһыыга бэлэмнэни –

Сааскы ыһыыга бурдук сизэмэтэ хааччылынна

Суол сабылла илигинэ таһааһы таһы үгэнэ. "Сири оноруу сулууспата" ГБУ Нюрба улууһунаагы салаатын кылаабынай агронома Павел Самсонов иһитиннэрэринэн, улууска 100 т бурдук сизэмэтэ барыта кэллэ. Ол иһингэр туорахтаах култуураба ыһарга анаан Нюрбатаагы кормовой хампааннаба - 40 т эбиэс уонна Сүлэтээби госсортоучаастакка - 3 т эбиэс аҕалылынна. Сүөһү аһылыгар ыһарга 57 т эбиэс кэллэ. Ол иһингэр "Күндээдэ" ААУо-ба - 25 т., "Нюрба-Агро" МТС"-ка - 14 т., "Сибиктэ" бааһынай хаһаайыстыбаба - 15 т., "Иванов Е.Е." бааһынай хаһаайыстыбаба - 1 т уонна

"Маар" табаарыстыбаба - 2 т.

"Уобурдуу 5 т Нюрбатаагы кормовой хампааннаба кэлбитэ, - диэр Павел Семёнович. - Итини таһынан эмиэ бу тэрилтэбэ 4 т элбэх сыллаах от сизэмэтэ баар. Быйыл улуус үрдүнэн бурдукка анаан 315 габа уонна кормовойга барыта 2069 габа ыһылабыта буолаһа, урукку сылларга ыһылыбыт элбэх сыллаах от сизэмэтин киллэрэн туран. Улууспутугар хортуюппуйга - 281 габа, оҕуруот астарыгар 50 габа сорууда тиэрдиллэн турар".

Геннадий АНТОНОВ.

Үт, төбө харчыта быйыл тоҕо хойутаата?

Бу ыйытыгы хоруйдууругар Нюрбатаагы тыа хаһаайыстыбатын департаменын салайааччыта Леонид Ушкановтан көрдөстүбүт:

- Сүрүн биричинэтэ былырын снл бүтүүтэ төбө харчытыгар кыраэбилли тахсыбыта буолар. Бу иннинэ ынах төбөтүгэр 35.000 солк. ыла сылдьыбыт эбит буоллактарына, быйыл 37.000 солк. тийэ үрдээтэ, биэ төбөтүгэр 3.000 - 5.000 солк. диэри үрдээтэ.

Ирдэбил ыһыгытынан саха сиригэр туспа сокуон тахсыахтаах, ол олуннуу бүтүүтэ саңа көрүллүбүтэ, кулун тутар орто-тугар олоххо киирбитэ.

Сокуон ыһылыбытын кэнниттэн аны Правительство Дьаһала тахсыахтаах, ол биһиэхэ кулун тутар 20 күнүгэр кэлбитэ. Аны итиннэ бэйэбиттуса бэрээдэк ылынабыт, онтубут Прокуратура нөһүө аһар. Барыта регламент ыһыгытын.

Бу иннинэ хас да снл тариф хамсаабакка турбут буолан снл аайы Дьаһал табыста даҕаны олуннууга онгоһулла турар буолара. Быйыл 2.000 солк. эбиллибитин суотугар уһаан-тэһийэн хааллыбыт.

Үт харчытын бу нэдиэлэ бүтүөр диэри ытар соруктаахпыт, төбө харчытын эмиэ бу ыйга ытарга былаан ылынан олооробут.

Лена ПЕТРОВА.

– Ветеринарнай сулууспа сэрэтэр –

Өссө биир ыт бүрүсүлүөстээбэ билиннэ

Нюрба куоракка билинни туругунан кане-корсо бороудалаах биир бүрүсүлүөстээх ыт баар биллэр этэ. Бу күннүгэ Нюрбатаагы ветеринарнай сулууспа үлэһиттэрэ таһынаагы ыалларын ыттарыттан сэргэхчийэн анаалыс ылан ыһыттыгар, биир ытыгар бүрүсүлүөс сыстыбыта билиннэ.

Иннэ ынан, ветеринария департаменын 08.04.2023 с. 19 №-дээх Дьаһалынан Нюрбаба икки ыт ыалдыбыта бигэргэннэ. Киһи дыксинэрэ диэн иккис билибит

ыкка бэйдиэ сылдьар ыттар кэллэр эбит. Ыт - киһи баайа-дуола буолар, онон бэ-тэринээрдер бу ыты суут уурааба суох хайыыр даҕаны бырааптара суох. Арай, хаһаайын бэйэтэ өйдөөн, балаһыаннаба киирэн дьаһайдабына эрэ.

Ыт бүрүсүлүөнэ ыарыы ыттан киһиэхэ дөбөнгүк сыстар. Бүрүсүлүөс үөннэрэ киһиэхэ киирэн, менингиты, энцефалиты, сүһүөх ыарыыларын көбүтүллэр.

Лена ПЕТРОВА.

ЗДРАВООХРАНЕНИЕ
НАЦИОНАЛЬНЫЕ
ПРОЕКТЫ
РОССИИ

Доруобуйа – сүрүн баай

Аспыт нэдиэлэбэ Ньурбаҕа "Капитал Медстрахование" СӨ-гэр филиалын салайааччыта, СӨ-гэр Бүтүн Арасыйытааҕы медицинскэй страховкалааһынга страховщиктар сойуустарын боломуочуулаах бэрэстэбииттэлэ Александра Андреева кэлэн үлэлээтэ. Күндээттэн төрүттээх биер дойдулаахпыт, РФ уонна СӨ доруобуйа харыстабылын үтүөлээх үлэнигэ Александра Николаевнаны улусу дьоно-сэргэтэ 2007-2017 сс. улустуу таабы киин балыыһа кылаабынай бырааһынан үлэлээн сылдыбытынан билэр-өйдүүр. Киин көбүлээһинин уонна салаататынан улуска "Доруобуйа харыстабыла" национальнай бырайыагы олоххо киллэрингэ үтүс үлэ ытыгылыбыта.

"2007 с. Ньурба улуунун баһылыга Владимир Михайлович Прокопьев миингин Ньурбаҕа ЦРБ кылаабынай бырааһынан ынгыран адалан, миэхэ тус бэйэбэр кимтэн-туохтан да тутулуга суох үлэтирбэр көнүллээн, наһаа үчүгэйдик үлэлээбиппит, - диэр Александра Николаевна. - Киин 5 сыл устата үлэлээбитин устата доруобуйа харыстабылын мэлдьи өйүүрү, улус ханнык баҕар салаатын үлэтин ымпыгар-чымпыгар тийэ билэрэ, уопуттаах, кизэн билиилээх уонна сатабыллаах салайааччы.

Ньурба к. улустуу поликлинника (2008 с.), оро тубсанаторийа (2010 с.), Чаппандаҕа балыыһа (2012 с.), Сүлэбэ ФАП (2012 с.) тутуллубуттара, федеральнай бырагырааманан балыыһа комплекса уонна терапия отделениелара халытаалынайдык өрөмүөннэммиттэрэ (2012 с.), балыыһа комплексыгар салрааһын тутулан "Сименс" фирма онгоһуга компьютернай томограф (КТ) туруоруллубута. Өрөспүүбүлүкэ 4 улуунун иһигэр (биһигини кытта Мэнгэ Хангалас, Нерюнги уонна Миирингэ баалара) федеральнай бырагыраамаҕа киирэн, улустуу киин балыыһа матырыйаалынай-техничэскэй хааччылыыта быдан түпсүбүтэ.

2011-2012 сс. 116,5 мөл. солк. суумалаах медицинскэй оборудование кэлбитэ. Реанимация уонна интенсивнай терапия отделениетын (2009 с.) таһынан, Улуустар икки ардыларынаабы 20 куйка-

лаах первичнай-сосудистай отделениены уонна 25 куйкалаах травматология уонна ортопедия отделениетын аспыттыт. 2011 с. улустуу поликлинникаҕа аныгы тэриллэринэн сэбилэммит офтальмологическай кабинет үлэтин саҕалаабыта, оборудованиетын улусу дьаһалтата ылан биэрбитэ. Өрөспүүбүлүкэтээди офтальмологическай клиничэскэй балыыһатан быраастар кэлэн сүүһүнэн уустук эпэрээссийэни онгорбуттара. 5 сыл иһигэр быраастарынан хааччылыы 74,5%-тан 85,6%-на, орто анал персоналынан хааччылыы 78,6%-тан 100%-на тийибитэ.

КТ кэлин пандемия турбутугар диагностикаҕа улаханник туһалаабыта, элбэх дьон ити удаһыннаах ыарыыга диагнозтара чуолкайданан эмтэнэн үтүөрбүттэрэ. Инникини өтө көрбүт курдук тэринэн үлэлээбит эбиһит дии саныыбын.

Владимир Михайлович кэлин Ньурбаҕа Медицинскэй колледж филиала аһылларгыгар эмиз көмөлөспүтэ. ЯМК филиала бүтүн Бүлүү регионугар каадырлары бэлэмнээһингэ улахан оруолаах. Инньэ гынан В.М.Прокопьевка махталбыт улахан. Кинилиин биригэ үлэбит түмүгэр улуска демографическай көрдөрүүлөр түспүттүрүтэ, ЦРБ-га медицинскэй өнгө саҕа көрүнгэрэ кирибиттэрэ.

Федеральнай "Земский доктор" диэн бырагыраама холбоһуунан, улусу Сүбэтин бэрэссэдээтэлэ С.И.Евсеев өйбүлүнэн "Нюрбинский доктор" бырагырааманы олоххо киллэрбиппит. Улууска үлэли кэлэр быраастарга уонна биэлсэрдэргэ улустан көмө харчы төлөнөрө, 4 сыл устата ити тосхолунан 12 киһи хабылыбыта.

- Александра Николаевна, Ньурба улуунугар оробуочай сырыыгар кириэххэ.

- Мин 2019 с. СӨ-гэр Бүтүн Арасыйытааҕы медицинскэй страховкалааһынга страховщиктар сойуустарын боломуочуулаах бэрэстэбииттэлэри аһааһым. Онон өрөспүүбүлүкэбэ ОМС-ка страховкалаах дьон интэриэстэрин барытын көрөбүн, көмүскүүбүн. Соторутаабыта Мэнгэ Хангаласка сырыттым, онтон муус устар 4 к. дойдубар Ньурбаҕа кэллим.

Улустуу поликлинникаҕа уонна Күндээдэбэ дьону кытта көрүстүм, улусу дьаһалтатыгар уонна Ньурба к. дьаһалтатыгар сырыттым, кэпсэтиилэри ыыттым. Улустуу киин балыыһа үлэтин-хамнаһын билистим, медиктэр кэмпириэнсийэлэригэр кытынным. ЦРБ кылаабынай бы-

рааһа Наталья Павлова мин утумнааччым буолар, бэйэбин кытта илдэ сылдьан үөрэтэн-такайан таһаарыт кыһым. Наталья Николаевна наһаа үчүгэйдик үлэли олоһор. Мин элбэх улустарга сылдыбын, онон атын улустардын мэлдьи тэнгэнэн көрөбүн. Ньурбатааҕы ЦРБ атын улустардааҕар үчүгэй балаһыанньалаах, каадыр өттүнэн хааччылыыта эмиз куһаҕана суох. Улусу дьаһалтата, баһылык Алексей Михайлович Иннокентьев сүрдээбин көмөлөһөлөр эбит.

- Дьон көрсүүһүгэрэ уонна тус боппуруостарынан приемга ханнык боппуруостары туруорсар эбитий?

- Күндээдэбэ социальнай үлэнигэ медико-социальной экспертизага инбэлииктэ таһаары тыһуунан боппуруоһу көтөхтө. Ону кэпсэтэн быһаарыахпыт. Федеральнай клиникаҕа эмтэнэ бары, Дьокуускайга көрдөрүнэ сылдыр киһи кэккэ уустуктары көрсүүтүн туһунан кыһалбаларын этинилэр. Итини хонтуруолга ылым, быһаарсыахпыт.

Боппуруостаах эбэтэр кыһалбалаах дьон миэхэ Дьокуускайга эмиз кэлиэхтэрин сөп. Дьокуускай к. Курашов ул. 22 №-дээх дьытыгэр "Капитал МС" офийһыгар хас чэппиэр айы 15 ч. 17 ч. диэри тус боппуруостарынан дьону приемнуубун.

"Капитал МС" эрэ буолбакка, "Сахамедстрах" килиэйинэн эрин эмиз көрсөн тэнгэ приемнуубун. Дойдум дьону кэллэхтэринэ үчүгэйдик көрсөн кыһалбаларын быһаарарга кыһанабын. Холобура, Эн биригэ үлэлиир кэлиэгэн, улусу хаһыатын үлэнигэ Дьокуускайга ийэтин диализка эмтэтэ сылдырыгар көмөлөстүм. Киһи

куоракка олоһор дьытэ суоһун билэн, мин В.М.Прокопьевка таһан киһи кыһалбатын кэпсээн көмөлөһүгэр көрдөспүтүм. Владимир Михайлович олоһор дьыт боппуруоһун сонно быһаарбыта. Дьокуутааттартан кинилиин үчүгэй байытык үлэлэһэ олоһобут.

- Александра Николаевна, кэлээбитигэр көмөг туһунан билэн бөбө буолабы. Эийэххэ эрдээксийэ аатыттан махталбытын тиэрдибит. Иллэрээ сыллаабыта Дьокуускайга Мед-киһигэ көрдөрө сылдьан ыарыым бэрэстэбиитигэр Эн суһаллык балыыһаҕа киллэрэн көмөлөспүккүм умнубатпын.

- Мин сүрүн үлэм таһынан Бүтүн Арасыйытааҕы страховщиктар сойуустарын Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр медицинскэй страхованиеҕа Боломуочуулаах бэрэстэбиитэлиин үлэли-хамсы сылдыбын. Саха сиригэр судаарыстыбаннай былаас уонна олохтоох салайыны уорганнарыгар, тэрилтэлэргэ медицинскэй страхование боппуруостарынан Бүтүн Арасыйытааҕы страховщиктар сойуустарын аатыттан үлэлэһибин. Доруобуйа харыстабылыгар өр сылларга үлэлээбит, араас улустар киин балыыһаларын салайбыт буоламмын, үлэлиирбэр миэхэ чэпчэки.

- Ньурбаҕа сырыыг туһунан хайдах өйдөбүлүгэрэ баран эрбэниий?

- Дойдубар кэлэн дойдум айылбатын, дьоммун-сэргэбин көрөн наһаа үрдүм, сынньаным. Биер дойдулаахтарым олус иһирэхтик, сыллаһан-куустуһан ахтыгытты көрүстүлэр. 10 сыл устата үлэлээбиппин истинник саныыллар-ахталлар эбит, бэл диэтэр, роза сибэкки бэлэхтээн үөртүлэр.

Ньурбаҕа туһулуор, наһаа үчүгэй буолбут. Урут үлэли сылдьан аахайан көрбөт этим. Мин бу иннинэ 2019 с. кэлэ сылдыбытым. Билигин кэлэн көрөн сөхтүм, астыным. Дьаарханга норуодунай куукула тыйаатырыгар сырыттым, айымнылаах үлэлэрин билсэн, моно-испэктэктэрин көрөн олус биһирээтим, улусу брендэ булуохтарын сөп. Барахсаттар гостуруолга онно-манна барыахтарын баҕараллар эбит. Эдэр дьону хайдах эрэ өйөөн микро-оптуобус ылаалара буоллар, гостуруолга сылдьан тыйаатырларыгар харчы эһин онгустоу этилэр буолабы.

К.Д.Уткин аатынан музейга сылдьан олус сөхтүм, музей онгоһуллубута, экспонаттара барыта шедевр. Анна Туманованы уруккутан иннициативнай, патриот салайааччы быһыытынан билэбин. Киһи үчүгэй хаһаайыстыбанлык

буолан, кэлэтибин кытта итинник музейи онгорбута - олус улахан ситиһии. Улуусу салалтата өйөөн үп көрөн саҕардан онгорторон, Саха сиригэр суох бэртээхэй музей буолбут. Борис Борисов эскурсоводтаан элбэҕи кэпсээн, дойдум туһунан билэҕкэ сылдыбыһыптын бэрт үгүһү биллим. Онон Анна Андреевна уонна Борис Борисовичка улахан махталлаах табыстым музейбытыттан.

Тыйаатырга сырыттым, вешалкатыттан саҕалаан барыта олус үчүгэй, ситэри-хотору түспүбүтэ. Ньурбалар уһун кэмнээх ыра санаалара олоххо кирибиттэн үөрдүм. Ньурба набережнайа эмиз көрүөххэ астык. Улуус уонна куорат дьаһалталарыгар элбэх эдэр ыччат үлэли олоһолоро кэскиллээх, наһаа үчүгэй былааннаахтар эбит.

Мин командировкаларга араас улустарынан элбэхтэ сылдыбын. Тэнгэнэн көрдөхпүнэ, биһиги дойдубут олоһо-дьаһаҕа наһаа үчүгэй. Миингин кытта кэлсибит солбуһааччым Горнайтан, суоппарым Уус Алдантан төрүттээхтэр, эмиз астынан-биһирээн бардылар.

- Александра Николаевна, түүмүккэ алох эрбээххит?

- Биер дойдулаахтарбар, бастатан туран, кытаанах доруобуйаны баҕарбын. Ханник баҕарар киһи хайаан даҕаны доруобуйатын көрүү сылдыахтаах, кэмигэр көрдөрөн. Бары наһаа "эдэримсийдэ", эдэр дьон инфарктыгар, инсультуур буолулар. Эр дьон өттүтээн доруобуйаларыгар аахайымытыта суох сыйһан баар, ыарыларын даҕаны сатаан кэпсээбэттэр, үлэлэригэр бара тураллар.

Оннук буолуо суохтаах, 40-гар диэри саастаах дьон 2 сылга биердэ, 40-тан үөһэ саастаахтар сылын аайы диспансеризацияны булгучу аһыахтаахтар. Бу ыарыны эрдэ буларга көмөлөһөр. Эр дьон хайаан даҕаны тымырларын, сүрэхтэрин, дабылыанньаларын көрдөрүү сылдыахтаахтар. Чөл олоһу тутуһун, салгынгна элбэхтэ сылдыһын, спордуһун дьарыктыһын.

Эдэрдэр ыал буолан баран доруобуйаларын көрдөрөн, эмтэтэн баран оҕолоһолоро ордук. Манник түгэнгэ оҕо доруобай буолар. Билигин элбэх дьахтар хроническай ыарыылаах, онон бары доруобуйабытын харыстанын, көрүнүн.

Ньурбаҕа сайын өссө кэлэ сылдыахтаахпын. Дойдум дьону тохто эмэ кыһалбалаах, боппуруостаах буоллахтына Дьокуускайга мизэх кэлэ сылдыр буолун, дойдум дьонугар мэлдьи көмөлөһөбүн. Түүмүккэ Ньурбаҕа дьонугар, биригэ үлэлээбит кэлиэгэлэрбэр өссө үрдүк ситиһилэри, дьолу-соргуну уонна табыллыыны баҕарбын".

Геннадий АНТОНОВ.

Ты дьону сүһү-сылгы итинэн, онтон аһаан баччаҕа тийэн кэллэхпит. Төрүт дьарыкпытын ыһыктыбакка элбэх аһы-үөлү бизэрэр сылгыбытын-сүһүбүтүн салгы итэн төрүт аспытын аһаан сырыттахпытына норуот быһыытынан инникитин даҕаны баар буоларбыт, өссө сайдарбыт буоллар дьон биһини киһи барыта ыра санаалаах.

Ол эрэн билигин саха киһитэ анардас төрүт дьарыгынан эрэ мунурдаммакка олох сайдыытын кытта тэнгэ хардылаан онгон таһаары атын да эйгэлэрин баһылыр.

Урут саха киһитэ бырамысыланнаса кыайан үлэлээбэт диэн өй-санаа баара. Ону билигин саха эр хонуттара улахан тутуулар буоллун, алмаас тааһы, чоһу хостоһун буоллун, энергетикаҕа буоллун ситиһилээхтик үлэли сылдыллар.

Ордук биһиги нэһилиэкпит сиригэр-уотугар халыс көстүүттэн нэһилиэк эдэр уолаттара, орто саастаахтара бу үлэбэ киирэн үлэлээн барбыттара. Өссө бу күндү тааһы көрдөөһүнгэ биһиги булчуттарбыт, таһаыттарбыт, геологтары кытта тэбис-тэнгэ 1949 сылтан саҕалаан сылдыспыттар. Киһилэр манна сылгыны, табаны эрэ көрөр дьон быһыытынан буолбак-

- Алмаас промышленноһа -

Бордоннор халыыһы көрдөөһүнгэ үлэлэрэ

ка, шурфа хаһан, ылбыт пробаларын таһан тэнгэ үлэлэспиттэр. Хайа уонна сирдэрин, уоттарын билэр буолан хаһан хайдах айанныры ыйан-кэрдэн геологтары сирдээн, кинилэр үлэлэрин элбэхтик чэпчэппит өгөлөөхтөр.

Алмааһы көрдөөһүн үлэтигэр Бордон нэһилиэгиттэн билигин биллибитинэн 18 киһи кыттыбыт.

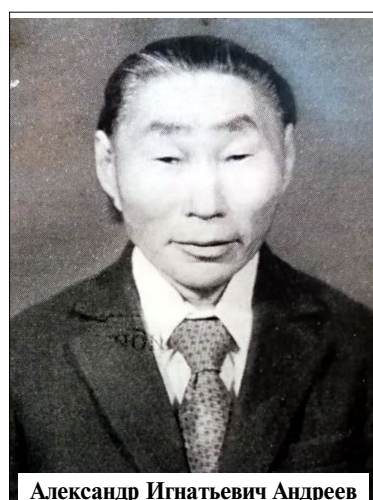
Олор ааттара бу бааллар:
1. Андреев Александр Игнатьевич. 2. Андреев Николай Игнатьевич. 3. Васильев Николай Васильевич. 4. Андреев Михаил Саввич. 5. Ефремов Елисей Васильевич. 6. Иванов Семен Иванович. 7. Махтыров Василий Иванович. 8. Ушканов Афанасий Афанасьевич. 9. Лаврентьев Семен Сергеевич. 10. Федоров Николай Иванович. 11. Семенов Иннокентий Николаевич.

Бу дьоннор тустарынан Плотникова Н.И., Плотников П.Н. "Алмаас, орто Марха. Ньурба" диэн кинигэлэригэр суруйбуттара баар.

Холобура Александр Игнатьевич Красноярскый кыраайга, Иркутск кайга кытта үлэлээбит, 1949 сылтан. 1953 с. Лариса Попугаеванын Моркуокуга, Удачнай таһыгар үлэлээбит. Мииринэй трубка аһылларыгар Хабардин Юрий

Николай Игнатьевич Андреев

Александр Игнатьевич Андреев

Ивановичка таһаытынан сылдыбыт. Онтон киһи быраата Николай Игнатьевич бу курдук суруйбут: "Биригэ Эн эрдэгинэн Комина Любаны, киһи кэргэнэ Галкин Иванныын Ураһалааһынан Куоначчаангга киирэн, өрө төбөтүгэр диэри өксөйөн, Чиллэбэ түһэн, аны ону өксөйөн, Накыын төбөтүгэр түһэн Түүккэн үрэх диэки хайыстыбыт. Онтон Түг өрүскэ

тийидибит. Геологтар алмаас таас көрдүүр эрэйдээх сырылыларыгар, кинилэр таһаастарын таһаары, бырдах, куйаас диэбэккэ түг тайба ортотунан, Маранда маардары тумнан, энтин араас сирдэринэн, ыырдылаах табаларытын сиэттэн, эт атаһытынан айанныыр эйтибит".

Мантан ордук үчүгэйдик ити сырыллар тустарынан ким суруйуйой.

Билигин булчуттар, сылгыһыттар удумаһалларга буолуо, ити этилибит сирдэр төһө кизэннэрин, сылдырга хайдах курдук эрэйдээбин.

Мин бу ыстатыйанан Бордон нэһилиэгин олохтоохтору алмаас промышленноһа сайдарыгар хара маннайгыттан кыттыбыттарын суруйуом. Мантан антах аны алмааһы хостоһунгга хайдах үлэли сылдыларын улусу аһааччыларыгар сырдаттыам.

Үлэ сылыгар биһиги нэһилиэк дьону-сэргэтэ хайдах үлэлээн-хамнаан олоһолорун кэпсиэхпит.

Вера СОЛОВЬЕВА, Маалыкай.

Быһаары: Саһалар былыр-былыргыттан күндү таас баарын биллэр уонна халыыс таас диэн ааттыллар эбит. Ол туһунан мин олохтоохтортон 2017 с. истибитим. Ол бизэрэтиһтэ "Саха тылын быһаарылаах улахан тылдытын" 264 стр. көрүүххэ сөп.

Аны саха тылыгар, Л, М дорбуоннор дьүөрлэспэттэр, ол иһин "Алмаас" диэн буолуохтаах. Ону бу тылаа быраабылаттан туораан "Алмаас" диэн эмиз суруллар. Ити тылдыкка эмиз баар.

ГОД ТРУДА
В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ)
2023

- Үлэ сыла -

МЭНГЭДЬЭК СЫЛГЫТА

Билиги нэһилиэккэ "Мэнгэдьэк" диэн, Саха сиригэр сылгы тусна боруодата үөскээбитинэн олуһун киэн туттабыт. Мэнгэдьэк модьу-таба, улахан, тулуурдаах, сылайбат сындааһыннаах, күүстээх сылгыта Өк-төөп өрөбөлүүсүүтүн быдан иннинэ үөскээбит. Былыр XIX үйбэ ки-нээспит Дайыла Гоголев саҕаттан, эр бэртэрэ Аанһаабынан (Өлүөхү-мэ), Мухтуйанан (Ленскэй), Бодой-бонон (Иркутскай уобалас) Сунтаар улуһун собуруулуу-илин өттүнэн астаран суолланан эргинэллэрэ үһү. Ол сылдьан сылгылары мэнэйдэһэн, сылгылар Мэнгэдьэк усулуобуйа-тыгар сөп түбэһэн, саҕа боруода сылгыны үөскөспүттэр.

Аан бастаан бу уратылаах сылгыны очотообу бөдөҥсүйбүт холкуос бэрэссэдээтэлэ Николай Иванович Прокопьев киэн эйгэбэ таһаарбыта. Кини бэрэссэдээтэлэ-лээбитин хара маннайгы күнүттэн үлэбэ идэтигини тобулан - эти онгорууга үлээспитэ. Миннигэс эттээх Мэнгэдьэк сылгытыгар анаан 1963 сыллаахха племстанци-яны тэрийбитэ. Кини, сопхуос ди-риэктэрэ Евсеев Иван Васильевич, сылгы собуотун дириэктэрэ Анто-нов Нестор Климович Мэнгэдьэк сылгыта сайдарын туһугар санаа-ларын, дириг биллилэрин, кы-һамныларын ууран көдүүстээх-тик, таһаарылаахтык үлээспит-тэрэ. Саха сылгыта диэн хас даа тииптээх боруоданы дойдуга 1987 сыллаахха эр биллээт буолла-тарына, 2011 сыллаахха Саха сир-игэр официальнойдык "Мэнгэдьэк" боруодатынан биллээт.

"Хатыы" холкуос холбоһуруга көрдөххө, сэрии сағана сылгы биллээрдик аччаабатах. 1941 сыл-лаабы көрдөрүү (340 төбө) икки сыл 20-лии сылгынан түһэн баран, 1944 сылтан эбиллэн, 1946 сыл-лаахха 16 төбөнөн (356 төбө) эл-бээбит. Сэрии кэнниттэн Тигиля-хов Василий Егорович, Егоров Ва-сильев Василий Васильевич, сэрииттэн этэнгэ эргилибит Усов Егор Константинович, Скобелев Нико-лай Григорьевич, Хадалгынов Иван Николаевич сылгыһытта-быттар.

Сталинград иһин кыргыһыт-тан инбэлиит буолан кэлэн баран биригэдьириди сылдьар Алексеев Иннокентий Дмитриевич, 1950 сыллаахха "Хатыы" холкуос бэрэ-сэдээтэлэ Уһун Чуона "сылгыны өрө тарт" диэн сылгы биригээдэ-тигэр старшайынан аһыыр. Хол-куостаах Энгизэнтэй бу ырахан, сылаалаах, түбүктээх үлэбэ 1969 сылга диэри сүрөһин-быарын ууран таптаан, үтүө суобастаахтык үлэлиир. Урдук көрдөрүүлээх үлэ-тинэн 1964 сыллаахха "Саха АССР үтүөлээх сылгыһыта" буолар. Ма-каров Никифор Васильевичтин, сэрии кытгылааба Пахомов Ми-хаил Федотовичтын үлээспит-тэрэ. Мэхээлэ В.И. Ленин төрөө-бүтэ 100 сылынан "Килбиэннээх үлэтин иһин" мэтээлинэн, 1960

сылтан Холкуостаах Энгизэнтэй сылгыһыт үлэтигэр иппит-такай-быт уола Сергеев Михаил Дмитри-евич уордыанынан наҕараадалам-мыттара.

Иванов Василий Васильевич сылгыһытынан 1958 сылтан 1972 сылга диэри үлээспит, ол иһигэр 1963 сылтан 1970 сылга диэри зве-новодтаабыт. Звенота кулун тах-сытынан 84 %, кур сылгы 96,7 % тыыннаах буоларын ситиспит. Ки-нини кытары ини-бии Тимофеев Николай Николаевич, Тимофеев Иван Николаевич, Степанов Да-вид Гаврильевич үлээспиттэрэ. Бааска дьингээх айылҕа оҕото, кини атын үөһэ олордо даҕаны олох туһунан санааларын хоһоону-нан сайа этэн таһаарар идэлээбэ. Кини айар талаанын 2005 сыллаа-бы "Мэнгэдьэк кымынара" кинигэ, 2007 сыллаабы "Туймаада сағата" хаһыат кэрэһэлииллэр. Төһө да таптыыр үлэтигэр сааһыран уурайдар, Өлөңнөөбүн наһаа ах-тан, хонон-өрөөн, тохтоон аһара, эдэр сылгыһыттарга мэлдьи сүбэ-ама бизэрэ сылдьара. Өлөңнөөх өң буоругар сылгылар торолуйан, мэлдьи кулунчук мэймэкчииэ сүүрэн, үөр сылгы үйэлэргэн үйэбэ үөскүү-тэнийэ туруон баҕарара.

Элбэх оҕолоох Иван Николае-вич кыһа ахтарынан, аҕалара сылдьар ыалдыт, хонор хоноһо курдуга. Кэллэбинэ, атын дэриэ-бинэ кытытыгар баар холкуос көнүүһүнэтигэр аһата, мэйчигэ идлээрэ. Олус чычаас Төҥкөрү диэн сыбыдаһамак акка оҕолор бары моонһуттан сағалаан оло-рсон үөрүү-көтүү буолалара.

Уопуттаах сылгыһыт Сергеев Михаил Дмитриевич 1976 сылтан 1990 сылга диэри звеноводтаабы-та. Васильев Владимир Кирилло-вичтын, Егоров Василий Алек-сеевичтын, II-с Семьянов Иван Николаевичтын, Софронов Ми-хаил Николаевичтын, Анисимов Николай Ивановичтын, кэлин Саввинов Андрей Абрамовичтын үлээспитэ. Звено 1976 сыллаахха кур сылгыны 98,9 % тыыннаахтыы иитэн, кулуну 81,2 % ылан, үрдүк көрдөрүүтүн иһин звеновод Сергеев М.Д. "Үлэ албан аата" III-с истиэпэннээх уордыанынан на-ҕараадаламмыта.

1981 сылга звено кулун тах-сытынан 86,9 % тирирдэн, "Мос-квич" массына фондатынан би-риэмийэлэммитин сылгыһыт Софронов М.Н. ылбыта. Таба Мэ-хээс өссө путевканын Москвага күлүйдэн кэлбитэ. Мэхээни атын, табатын үөһэ олордо да ыл-лаан куолаһын бэйэтэ эрчийэн, оһуохайдыт, тойкусут буолбута дииллэр. Ол туһунан "Мэнгэдьэк" кинигэттэн ааһыахха сөп.

Кини сэргийэр түгэнинэн, Бо-лоудья уолаттара Вова, Трофим, Антон үс буолан, аҕаларын туйа-бын хатаран, сылгыһыттаабыттар буолар. Сопхуос улахан уолу - Вла-димир Владимировичи сылгыһыт үөрэбэр ыппыта. Кини кэннит-

тэн Иванов Иван Никифорович үөрэммитэ. Антон Владимирович бу аҕыйах сыллаахха диэри сылгы-һыттаабыта.

Сергеев Мэхэйиил төһө да саа-һырдар, миинэр мингэтин олох бы-рахпатабы. Уонна өссө кини, төһө да соботоһун олордор, 79 сааһыт-тан оһурут олордон көрбүтэ-ха-райбыта, "кыайар үлэм эбит" диэн үөрбүтэ. Моркуобун, укуруобун аска туттара, хаппыыстата улахан кини төбөтүн саға буолара, оһу-суутун буолаба ыстар да бэркэ сиирэ. Арассаадатын бииргэ сыл-гыһыттаабыт үөлээннээбиттэн, эмиэ оһуруотунан дьарыктанар, Ньюкулайыттан ылар.

Иван Николаевич - II уола ах-тарынан, Уйбаан оһо сааһыттан сылгыга сыстаҕас буолан, Мэнгэ-дьэк добуһун хонуутугар "Мэнгэдьэк" холкуос көлүүр аттарын аһааһа-быт. 1960-с сылларттан сылгыһыт-таппыттар. Кыалыбатах сылгыны аһааһыыр дьөбүрдээһин бил-лэр.

Урут, техника дэлэйиэн инни-нэ, холкуос, ыал туох баар тийэр-таһар үлэтэ атын толоруллара. 1960-с сыллартан 60 анаардас кө-лүүр ата баар эбит. Манна миинэр мингэти эһин. Сүөһү дэлэйигэр билиги көлүнэ эмиэ аты көлүнэр-бит. Билигин аһааннаах кини кө-лүнэр. Онтон миинэр мингэ тыа-һыттарга син баар. Урут холкуос аттарынан бултуу бараллара. Эт-тээх атынан барбыт тыаһыт, аттара хаһан аһаан ырааталлара: оччолор-го Ленскэйгэ кириэр Ботуобуйа, Сунтаарга кириэр Садынгга, Өлөөн Моркуокунтун Мархараты-гар, Эйигэр, Сунтаар Ыҕаттаты-гар, Наманатыгар тийэллэр.

1929 сыллаахха Ньурбаттан кө-мүстээх Алданга тийэр 110 көс усталаах суол солломмута. Билиги дьоммут 1934 сылтан 1947 сылга диэри сылын аайы Алдан көмүс-чүттүгэр ас-үөл идлээлэрэ. Холкуостартан 4-5 киһи 4-түү аты бостууктаан барара, биир акка 21 буут таһаҕас тизлээрэ, үс ат сэтти-лэнэрэ. Маны таһынан, олохтоо-тор атыылатар аһара, айанһыт-тар бэйэлэрин аһара-таһастара тизлээрэ. Аттар түргэн сыры-лаахтарынан, ыртаттарынан, күөс-тэринэн биллээлэрэ. Айанһыттар

бастакы сыарҕа хаара түһээтин кытары айаннаан, дьизлэригэр Саҕа дьылга эргиллэн кэллээрэ. Маны таһынан, Дьокуускайынан, Маачанан, Өлүөхүмэнэн, Мухтуй-анан, Бүлүүнэн, Кэмпэндээйи-нэн хастыыта эмэ сылдыбыттара.

Мэнгэдьэк сылгытын туһунан араас номохтор да, чахчылар да баалар. Өбүгэбит Хатыы Уһун (Ньыхаа Боотур) Мэнгий Мээчик диэн аттаабы күрүнү үрдүнэн кө-төрө, балаһан үөһэ ыстанан тахса-ра үһү. Бэдэрээт бүтэһик сылыгар Баабылап диэн үт кэрэ ат көмүс-тээх Алдантан, бэйэтэ бэйэтин баанан, иккилии-үстүү симизби-йэни аһа көтөн, күнгэ 10-12 көһү сүүрэн, дойдутугар 9 хонугунан кэлбитэ. 1980-с сыллартан Тэлпэ-йээн диэн сизлбит атаһын кубу-луппат, харбыһыт, сылайбат сындааһыннаах ат, 65 км ыраах Харбааттаах үрэх баһыгар оттуу сытар сылгыһыттартан тытаабыт этин ындан кириэн баран, сылгы-һыта лаппыттан ыһык ылаатын кытары төттөрү айаннаабыта. Бу ат сүүрүүнэн биллэр буолан, Маа-лыккайдар куотуган үөрдэрин тут-тараллара. 2018 сыллаахха 19 саас-таах Нэриэккэ диэн ат үс сэтти-лэммит сыарҕатыгар 3 т 280 кг таһаҕаһы тиэнэн, күүһүн муһурун биллэрбэтэ. Хаһаайына: "төрдүс сыарҕаламмыта да буоллар тардыа этэ" диэбитэ.

1986 сыл Саха сирин биэс оро-йонун сылгыларынан сүрүн кэмэ-ийтэн көрдөххө, Мэнгэдьэк сыл-гыта ыһааһынын атыра 563,8 кг үктээн, 102 кг-нан, биэтэ 480,4 кг үктээн, 35 кг-нан атыттары са-бырыйбыттара. Арҕаһын үрдүгү-нэн атыра 146 см буолан, 3 см-нан барыларын куоппуга, биэтэ 139 см буолан, Орто Халыма биз-тин кытары эрэ тэннэспитэ. Уста-тыгар атыра 158 см буолан, 6 см ордон тахсыбыта, биэтэ 153 см буолан, 4 см-нан уһаабыта, аҕа-тын курдуура атырынан гизэ 195 см буолан, 11 см-нан барыларын куоппуга. Биэтэ 183 см көрдөрөн, 3 см-нан эмиэ куоппуга, бэрбээ-кэйин суона атырынан гизэ 22 см тэннэһэн, 2 см-нан ордук суон, биэтэ 18,5 см буолан барылары-нан тэннэспитэ. Бу көрдөрүүнү атын оройон бастыгынан суот-таатым. Тоҕо диэтэххэ, кыра көр-дөрүүлээхтэри ыраа ырааһынан куоталлар.

Сылгыһыт үлэтэ олус түбүк-тээх. Этэргэ дьылы, иитэр убаһала-рын, тийдарын, ырыганнаары гыммыттары, тийһири тингэһэлэ-ри кыһыннары аһаты кэмизгэр, Саҕа Дьыл кэннэ үөрдэри аһа-тыра, сааскы сэлэһингэ, бэлиэ-тэһингэ, сайынны оттоһунга, күһүңгү киэн сиринэн тэлэйиэн үөрдэри көрдөөһүңгэ, ааһыга, забойга сылгыһыт дьизитигэр кө-төрө аһааннаах буолар. Өссө ман-на аһылаахтар аһара буолаллар. Сэбиэскэй сағана бөртөлүтүнэн бултууллара, бөрө дьаата туттул-лара.

Күһүңгү өксүөн, кыһынны дьыбар, сааскы уу-хаар, сайынны куйаас, үөн-көйүүр сылгыһыты биир сиргэ олордубат, тутпат, хаайбат. Үлэһинээтэх үлэ туолан иһэр. Сэбиэскэй кэмгэ 75 км ыраах Бэс үрэх, 70 км ыраах Иирэ-лээх, 65 км ыраах Харбааттаах диэн үрэхтэр бастарынан үөрү хас-тара-хастара аһатан көрөллөрө. Отчуттары суола-иниэ суох буо-лан, вертолет эрэ кытаахтаан ил-дээрэ.

Сүрүн базаларынан дэриэбинэ собуруу, арҕа өттүтүгэр баар 3 км ыраах Күөхтэй, 8 км ыраах Өлөң-нөөх буолаллара. 1980-с сыллар са-ғаланыларыгар сопхуос дэриэ-бинэттэн 40 км ыраах Дуолукаан-га, 18 км ыраах Куоҕастаахха дьо-һуннаах: сылгыһыттар олодор дьизлээрдэх, араас станоктардаах, аналлаах хаһаалардаах базалары туттута.

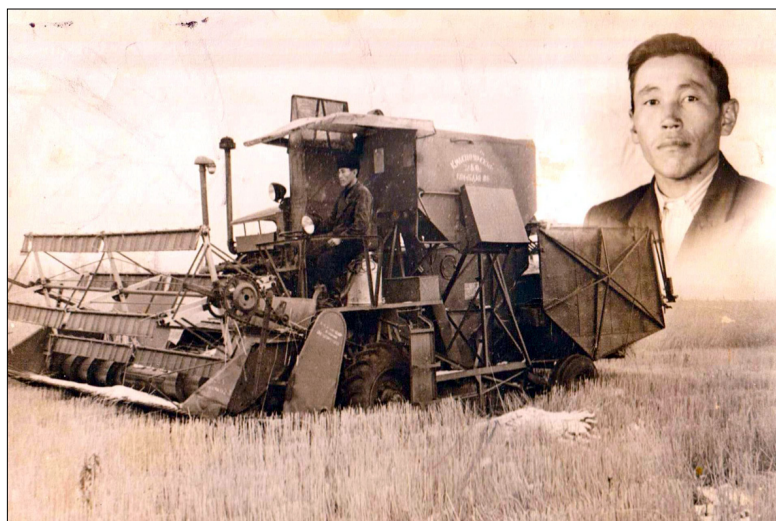
Кулуну ылыы, кур сылгыны тыыннаахтыы иитии хайдах дьыл кэлэриттэн быһаччы тутулуктаах. Хаһыта суох дьыл, күөстээх тыал, уһун бытархан тымнылар төгүрүк сыл аһаҕас халлаан анныгар сыл-дьар, таһырыда бостууктанар сыл-гыга куһаҕаннаах дьайаллар. "Сыл-гы - халдыайы хаһына" диэн өбү-гэлэрбит мээһэбэ эптээхтэр. Сылгы көрүүтүгэр өртөөһүн ула-хан суолтаны ылар. Урукку сыл-ларга сылгыһыттар 2-3 сыл буола-буола мэрчирэнгэри өртүүлэрэ. Саас өртөнөн, ингэмтээлээх от үүнэн, сылгы олус уойара.

Сүрүн үлэлэри таһынан, сэ-биэскэй сағана, биир да ыһык кымыһа суох ытыллыбата, сыл-гылары сүүрдүүтэ суох ааспата. Онтон бу тэрээһиннэр түбүктээх үлэни эрэйлэрин киһи барыта билэр. Хаалбыт үгэһи сөргүтэн, 2003 сыллаахха нэһилиэк кырды-ҕас олохтооһо Ксенофонтов Ин-нокентий Петрович кэтэх бизтин ыан кымыстаабыта ол миннигэ-һин! 2016 сыллаахха, нэһилиэк 180 сылыгар аналлаах ыһыахха нэһи-лик олохтоохторун 10 сылыта 3 дистанцияга сүүрэн өрө көтөүл-лүүнү таһаарбыта. 3200 м кыайы-лаах, сылгыһыт Семьянов И.Н. II-с оҕолоро туруорбут "Альфа" матас-сыбыкылын ылбыта.

Билигин сылгы собуота, дьэ, үөрөхпүт быатыгар, саҕа тыын ылан эрэр дуу. Биһиэхэ сылгыһыт-тарынан үс сиргэ базаланан, Өлөңнөөххө, Куоҕастаахха, 40 км ыраах Улахан Күөлгэ удуур сыл-гыһыт, эһэтэ, аҕата, абаҕалара сылгыһыттар, эдэр Иван Васильев Кирилл Антонович, Тааттаттан күтүөтэ Антонов Николай Проко-пьевич буолаллар. Сылгыларын аһаана 100 тийбэт.

Мэнгэдьэк сылгыта сайдарын туһугар үлээспит дьоннор - сыл-гыһыттар буолаллар. Уонна 345 сылгыны иитэн турар дэриэбинэм бары эр дьоно. Кинилэр үйэлэргэн үйэбэ сылгыны иитэр үгэспит си-мэлийбэккэ тийэн кэлбитигэр сүңкэн улахан кылааттаахтар. Махтал буоллун эһиэхэ барыгыты-гар, саханы саҕа дэтэргитигэр.

Мирослава ИВАНОВА.

Бу хаартыскаҕа хос эһэм Семен Иванович Николаев ком-байнынан бурдук быстара сылдьар. Урут холкуостарга элбэх бурдугу үүнэрэр этилэр. Эһэм холкуоһугар 20-чэ сыл сайын комбайнга үлээспит.

Хос эһэм бастакынан саҕа тиэхиникэлэри баһылаабыт

Холкуостар комбайннары атылаһан эһэм С-4 комбайнга олордор эбит. С-4 - сэбиэскэй бэ-йэтэ хаамур бурдук хомуйар ком-байн. Бу комбайны 1946 сыллаахха Пустыгин уонна Иванов конст-руктордар салалталарынан айбыт-тар. Аан бастаан 3 комбайны ЗВИ собуокка онорбуттар.

Комбайннары кылгас болдьох-хо 4 ый устата онорон 1946 сыл бү-түтүгэр 4 собуокка элбэх ком-байннары онорор буолбуттар.

1947 сылтан С-4 комбайннары Красноярскай, Тульскай, онтон Казанскай, Таганрог собуоттара онорор буолбуттар.

Эһэм комбайнер буолан сайын аайы бурдук быстарар эбит.

Мин хос эһэм Николаев Семен Иванович. Кини 1930 сыллаахха Аканаҕа төрөөбүтэ, Хорулаҕа на-

чальной оскуоланы бүтэрбитэ, он-тон сэрии буолан салгыы үөрэм-мэтэ.

Хос эһэм дэгиттэр идэлээх ме-ханизатор, тырахтарыс, рациона-лизатор эбит. Нэһилиэккэ бастакы комбайнер-механик, бастакы электросварщик.

23 саастааҕар Марха МТС-гар тырахтарыстар куурустарыгар үөрэнэн тырахтарыс идэтин ба-һылаабыта. 1954 сыллаахха Дьо-куускайга механизация училище-тыгар үөрэххэ ыппыттар. 1955 сыллаахха комбайнер-механик идэтин ылан кэлбит.

Онтон 1967 сылга Ньурбатаабы РТС-ка электросварщик идэтигэр үөрэммит.

Үрдүк кылаастаах сварщик, туйгун слесарь, бастың тимир ууһа буолбут. Тимиринэн киһини эрэ

хаамтарбат дииллэр эбит эһэм ту-һунан.

Нэһилиэккэ "Исааковскай сто-гообразователь" аан бастаан онор-бут, тырахтыр, самосвал сыарҕа-тын, ноһуом убаһанын оботторор вакуум-сыарҕаны айбыт.

Онон хос эһэм нэһилиэккэ бастакынан саҕа кэлбит тиэхини-кэлэри баһылаабыт эбит.

Ил Дархан Айсен Сергеевич Николаев Саха Өрөспүүбүлүкэти-гэр 2023 сылы Үлэ сылынан бил-лээрдэ. Онон Өрөспүүбүлүкэбэ үлэ-ни өрө тутар дьонго болҕомто уурулдуо, өрөспүүбүлүкэ сайдыы-тыгар, дьон олоһун тутсар туһу-гар үлэлиир дьон ааттара ааттаныа.

Мин эһэбинэн киэн туттабын уонна улааттаһына кини курдук үлэһит буолуом, саҕаттан саҕа тиэхиникэни баһылаан дьон олоһо тутсарын туһугар үлэлиэм.

Семен НИКОЛАЕВ,
Акана оскуолатын
4 кыл.үөрэнээччитэ.

Бөх быһыһыттан быгыалаан кыланнаспат туһуттан...

Онтон урут, ааспыт үйбэ, бөхпүтүн хайдах ыраастанан олоһуобуттуй? Оҕо уонна эдэр саастарыаабы Нурбам дьылээрэ үксэ оһоһунан оттуулаах этилэр. Арай сорох тэрилтэлэргэ, оскуола-ларга, балыһаларга киинтэн иттиги баара. Мин өйдүүбүнэн, билингги АЛРОСА дьэитин онугар турбут спорттовар уонна гастроном таһыгар баар кыра хаһаайыстыбаннай маһаһыннар хойукка дьэри оһоһунан оттулаллара. Оччолорго ыал барыта көтөһүнэн араас хаһыаттары, сурунааллары суруттараллара. Эбиитин ыал айы оһон-мантан суруттар, телеграммалар, откриткалар бөһө кэллэрэ. Оскуола оһолоругар атын куораттар үөрэнээччилэрин кытта суруйсар муода эмиэ киирэ сьылдыгыта. Бу бириэмэни почта "кыһыл көмүс кэминэн" ааттыаха сөп буолуо. Почтальоннар быраһыннык чугаһыгар уонна сурунааллар санга нүөмэрдэрэ кэллэхтэринэ уулусса мунугар турар дьэ тигрэннигэр ыбысырахан ыгыгычы симиллибит сумкаларын хаалларан баран, почтаба төһөнөн, баппатах корреспонденциялаах иккис сумкаларын сьылгылаан аҕалааччылар. Аны маһаһыннар аһылыгы, табаары бэрэдэбиэстэр халын оберточнай кумааһыга суулаан биэрлэрэ. Сайын ынах арыгытын атыһалаһарыгыгар минскэлээх барааччыбыт, онтон мас арыгытын, үтүгү, сөгөһи өрүү да билдөнчүккэ, баанҕаба, бытыккаба куттарарбыт. Ыал айы туттулубут, быраһылыбыт кумааһы, эргэ хаһыаттар иннин барыта оһох күөдүтүтүгэр бараллара. Оһон бөх син арыһах этэ.

Нурбаба аан бастаан фасовочнай салапаан мөһөөччүктэр мин орто кылаастарга үөрэнэ сырыттаһына үөдүйүттэрэ, онтон пакет сумкалар - устудьуонуну кэмнэрбэр. Антоновкаба "Нурба" соһуос тэпилииссэтэ хаһан тэриллибитин чопчу билбэппин эрээри, 1966 с. бастакы кылааска киирэрбэр Черкесова Аана дьэ "Нурба" соһуос хонтуруоратыгар үлэлээбит эдэр кыыс эбэбэр дьэ куортаманан олоһубута. Кини тэпилииссэни бүрүйэр пленкаларьтан мьэтэрэ кэринэ этириһи эбэбэр аһалан биэрбитин өйдүүбүн. Ол пленка билинггини отой майгынаабат этэ. Эрэһиниэ курдук уунаһыныр, халын уонна, дьэнкир буолбакка, арадаһыны өһнөөбө. Эбэм клеенка онугар туттаары гыммыта эбит дуу, ол туһунан билбэппин. Арай оччо үчүгэй, хаһан да харахтаабатах эриксэс матырыйаалбын көрөөт, эбэбиттэн көрлөһөн бэйэбэр ардаха кэртэр плащ тиктэрэ оһуостум. Дождевиктанар баһаттан истигиним дьикти: эбэм муостатын харбыыбын, иһитин хомуйабын, билэ тигиргэр копирканан тэтэрээт лиһигигэр оһуор түһэрэн соһотупкалыбын, оһуоруну наардыбын, ингнэбэ сап уган биэрэбин. Эбэм плащын тигэн бүтэрдэ, онтум олоһу сьэхтээх, капюшоннаах. Кэтэн көрөн баран олус сөһүлээтим, наһаа үөрдүм, сэмьыр түһэрин кэтэстим. Онтум баара уһаабатаба, арыһахта кэппитин кэһнэ сиһигин силлэн хаалдыта. Тэпилииссэ пленканы кытта хоһолтолоох бастакы билсичин итинник этэ.

Оччолорго ыал барыта помидору, китайский уонна нуучча оһурусунан олоһор буолбуттара. Ол эрээри ким да пленка бүрөһүннээх тэпилииссэлээһин көрбөтөбүм. Бары парник дьэ ааттаан мас тулалаах грядкаба туруору сайынгы кэмгэ уһулар иккис-үһүс хос дьэ түһүктэрин устан туора саалдыбыт маска өһөннөрөн туруораллара. Парника туттулубут түһүктүгэр сиһигин соторунан сахсайан, эмэбирэн хаалаллара. Ол иһин Нурбаба пленка кэһини атыга баар буолбута наһаа үөрүүлээх этэ.

Атын бөһү-саһы этэр буоллаха, кэһсиэрбэ баанҕалара, маһаһыннарга, аптекаба тутарылдыбатах стеклотара, алдыамыт иһит-хоһуос, өс-түөкүлэ, араас тимир ингин сыбаалкаба тьыллэллэрэ. Ол да наһаа элбэбэ суоһа буолуо. Оччотооһу дьон оннооһор токуруйбут, дьэбиннээх оскуомаһы быраһапт этилэр, көһнөрөн баран күрүө-хаһаа өрөһүөнүгэр тутталлара. Онтон септик ингин дьэ өйдөбүл отойдуу да суоһа. Дьэ аайы тэтэрээти аһардаан, таһыгар аалдырын суруйан, үөһэнги мунугар саһынан полиэтилаан истиэнэ-бэ ыһанан турар саннижа дьэ баар этэ. СЭС үлэһиттэрэ сьыл айы хаста да ыаллары кэриһи дьыллэрин, тьигрэннэрин, туалеттарын, помойа дьаамаларын бэрэбиэркэлиллэрэ уонна түмүгүн ити саннижаба бэлиэтиллэрэ. Туох эрэ итэ-бэ-быһаһа, ирдэбил сурулуубут буоллаһына, толорулуубутун-суоһун хаттаан сьылдан көрөлөрө. Нэһилиэннэбэ туалекка, помойа дьаамалыгар саһырыба үөскээбитин дьэ кутуллар дуст, хлорка бороһоһун босхо биэрлэрэ. Сайын кирдээх ууну кутар дьаама үрдүнэн мас дьааһыктанара, сеткалалара уонна иччээхэ олоһор мас хаһаһаах буолара. Ити барыта кьытаанактык ирдэниллэрэ. Тьигрэнгэр араас бөх муньуулан сьытара эмиэ бобуллара. Кьыһынгы тонг помойа мууһун, туалет дьааматын көһөн ыраастьыллара уонна уула иһигинэ сыбаалкаба тьийтэрлэрэ. Антоновкаба олоһубут тула суох Дьды дьэ киһи Нурба ыалларын кэриһи туалеттарын харчыга ыраастьыр, мас хайытар этэ. Ыаллар бары тьигрэннэрин, субуотунньуктан уулуссаларын ыраастьыллара, хайытыллыбыт мас сьыһын, араас бөһү саас-күһүн кьырабыллаан түптэбэ уматталлара. Аны лесхозтар дьэ таһыгар палисаднижка маһы олоһорду ирдииллэрэ, мань эмиэ хонтуруола тутталлара. Ол мастар үһүннэр билинг куоралпыт иһэ, чаһынай дьылээр тулалара сааскьыттан күһүнгэ дьэри күөх суугунунан туолар.

Пластик киһи доруобуйатыгар буортулааһын туһунан элбэхтик истэр буоламмыт, ПЭТ бытыккалары иккисин туттуохха сөп дуо дьэ иһыгытк үөскүүрэ оруннаах. Үтүгү уонна үт бородукусуйаны ПЭТ (полиэтиленерефталат) бытыккаларга кутан атыга таһаараллар. Маньнык бытыкка түгэбэр үс мунук иһигэр I дьэи сыһына суруллан маркировкалар. Балары аһылык кутарга, харайарга иккистээн туттуохха сөп дьэи Америка FDA (аһылыгы уонна медицина

Киһи күһнээһи олоһун быстыспат сорһото бөх буолар дьэтэхпинэ утарсыбат иннит. Хайабыт да сааһыттан тутулууга суох бөх-сах бөһөтүн муньыбыт, таһаарыбыт. Маньтыбытын дьэбит иһигэр, тьигрэммитигэр чоһолоһон харайаһыптыт, барыта хаһан эрэ бүтэр уһугар тьыллэн сыбаалканы булар үгэстээх. Олоһупт сайдан, билинг бөх көрүһүн арааһа биллэ элбээтэ, ол бөһүт баһыйар өтгө хасты да уонунан-сүүһүнэн сьыллар устата муньуулан сьытан толору үрэллэр кьыаба суох, тулалыыр эйгэбэ олус буортулаах араас пластик, полиэтилэн, фольга у.д.а. саһа үйэ матырыйаалларыттан турар суу-хаа, иһит-хоһуос, эрэһинэ, өстүөкүлэ, тимир, мас-сьыс, кумааһы, өрбөх, туттар тэрил, мьизбэл кьырамтата, эргэрибт, алдыамыт араас техника, прибордар, компьютердар, сотовай төлөһүөннэр, батареикалар ингин. Санаан да көрдөһө, бу үлүгэрдээх муспүт "бааһыт-дуолбүт" сыбаалкаба тьыллэн уматыллан, көмүллэн, үрэллэн хаһан да бүһпэт уһун үйэлэнэр. Бүтүөхтээбэр, күһ айы эбиллэр, "төрүү-уһуу" турар ыһаахтааһынан, олоһусьүбүт территориятын мьыһан, сотору-сотору аһан суолугар быгылаһыр, тула эригн сирдэри уора-көстө баһылыыр. Бөх тьимээтэ өйбүн-санааһын долһуһута ыраатта эрээри, кьыһалданы быһаарар эһиэти тобулар кьыаһы суох. Бу биһиэхэ эрэ буолбакка, билингнитэ бүтүн аан дойдуга кьыалыбакка турар проблема.

меннары санитарнай өтүнэн хонтуруолуур (управление) быһаарыбыт. Пластик тараба суруллар маркировка бу иһит полимер ханнык көрүһүттэн онһоһулуубутун туһулуур:

- 1 сыһыппара. PET (PETE). Матырыйаала полиэтилентерефталат. Иһит түгэбэ фигурнай буолар, бэйэтэ дьэнкир, курдатты көстөр. Иһэр ууну, соктары, испиһэр суох утахатары, пиибэни кутарга аналаах;
- 2 сыһыппара. HDPE (PE HD). Үрдүк плотностоах, курдатты көстүбөт пластиктан онһоһулар. Форматын үчүгэйдик тутар, баттаахтаха имилибөт. Соустары, шампуннары, массьына арытын кутарга тутталлар;
- 3 сыһыппара. PVC - поливинилхлорид. Характеристиката PET бытыкканы майгыһыныр. Алдыаммат, тьыһыныга бытарыйбат, хайдыбат;
- 4 сыһыппара. LDPE. Намьнах даһылаһаах полиэтилентан онһоһулар. Курдатты көстүбөт матырыйаал, чэпчэкитик хам тутулар эрээри, бэйэтин форматыгар түргэнник төһөнөр. HDPE иһиттээбэр ордук чараас истигэнкэлээх;
- 5 сыһыппара. PP - полипропилен. Бу саамай ыраас матырыйаал. Ол иһин маньнык иһиттэргэ йогурттары, оһо аһылыгын кутталар;
- 6 сыһыппара. PS - полистирол. Бу матырийаалтан тара онгорботтор;
- 7 (0) сыһыппаралар. Маньнык маркировкаһы аһылыкка туттулуубат пластик атын көрүһнэригэр туруораллар.

ПЭТ (PET) бытыккаларга үтүгү, ууну тоноруохха сөп, бу матырийаал дөһө тоннобуна эбэтэр 65 кьыраадьыска дьэри итийдэһин туттарга киһи доруобуйатыгар буортулаах эттиктэри таһаарбат. ПЭТ пластигы онгороро киһини өлөөрө кутталлаах бис-фенол А туттулуубат. Бис-фенол А поликарбонаты онгороро тутталлар, ол иһин поликарбонаттан онһоһулуубут емкастары туһанартан туттунун. ПЭТ бытыккаларга ас бары көрүһүн күтөһөһа-харайыаһа сөп, оннооһор фармацевтическай бородукусуйаны. Ол эрэн маньнык тараны хаттаан туһанар түгэнгэ укьустоах эбэтэр мьыһалаах сьылаас уунан, бактериялары утары айаһы сайһанар аһал сурулаһыһынарынан сууйулар. Пластик тара туһунан мантан ураты эбэн этэрим суох курдук.

Биһиги билингин мантан атын пластиктан, салапаантан дөһөнүк бөһөтүнү көһаптыт суох. Арай хас биридиниэбит эбэтигэр бөһү аччатарга тус сьыл-сорук туруоруһунаһына, бэрээдэктэннэ-бьинэ, тулалыыр айылданы бөһүнэн-саһынан киртиппэтэбьинэ, син кьыра да туһалаах буолуо этэ. Холубур, сьыры айы маһаһыннан санһаттан саһа пакеты атыһылаһат туһуттан аһал хаһаайыстыбаннай сумкалаба тьылдырбыт ордук.

Саас кэлэн, сьылаас кэммит чугаһаатар чугаһаан иһэр. Ньюкуолунтан саһалаан сьыр-мыр айылдыба сьылдырбыт, пикниктырбыт элбэ турдаба. Күүлэйдэбит-ыалдыттаабыт, аһаабыт-сизбит сиргитигэр бөһү хааларьыман, оту-маһы алдыатыман, тулалыыр эйгэни киргитимэн. Сааскы тьимэни таарыһыһынан, өссө бири эһим этэ. Төрүүхпүттэн өрүс үрдүгэр олоһор буоламмын, бу тула эргини бьэс тарбах кэриэтэ билэбин. Уруккута Эбэ биэрэгэ олус туруору, үрдүк сьырадааба. Пушкин уулусса аһынан сьытар аппа кьыра эрдэһиттэн баара. Оччолорго манна ким да бөһү купнат буолан ыраас буорунан көрөн турара. Сөгүлүү бардаһыгына кьыргыттар - ууттан чугас, кумааһа, уолдаттар аппа аһыгар мусталлара. Пляж ингин дьэ өйдөбүл биһиэхэ ончу суоһа, онон сөгүлүү кэлбит улахан дьон, оһо аймах, уу кьыгыгыгар сьыпка баалыбыт дьорал доккалар, кумааһа соһуулан сьытар мас тьылар эмиэ кьыры кьырыгыһынан буолаллара. Пристань аһынан тиксидит, өрүс ортоугар дьаакьырдэмит бороһуоттартан араас музыка, ьыра-тойук бөһө, रुपорьынан хаһытаһан кэһэсти, үлэһи турар кьырааннар лиһигири тимир тьыастара-уустара. Амакинка, ЛУПО причаллары аһынан таһаһас тьийэр массьыналар колонналар, күүстээх-уохтаах турбут-олорбут куруусчуттар толорулар. Үһэр бьизрэк устун күүлэйдэһичи да элбэ. Быһата, навигация кэмгэр өрүскэ күһ айы быраһыһынык кэриэтэ. Антоновка аһынан бири-стэнгэ дьэри бириһинэ саһылаах таһаһас, контейнер, чох тьийиллээх баржалар, сотору-сотору араас самохоткалар, түргэн сьырылаах кьыра катердар, мотуордаах доккалар бөһө бирилэтэн-сьырылатан аһаллар. Кинилэр үрдүк долһуннарыгар оһустанан үөһэ-аллара умсаахтаары биһиги күрүөһүнэн ууга ыстанарбыт. Сөгүлөөн бүтэн дьэбьитигэр барарыгыгар сьыһыннах атахтаах аппа иһи буорунан хатаһтан сьыр үрдүн буларбыт. Билинг тимир да атах таһаһаах киһи ити аппанан үөһэ-аллара сүүрэккэлээбэтэ буолуо. Оһо сааһы ыраас биэрэгин бу айылаах кэбилээбиттирин, сьыһыннах атахтаах сүүрбүт-көһпүт аппаһын аага-суола биллибөт бөһүнэн толорбуттарын хоһойон көрөбт буола саһыбын.

Мин өйдүүбүнэн, аан бастаан чугастыгы олоһор биридинлээн ыал манна уора-көстө бөһөтүн быраһар идэлэммиттэрэ. Бэркиһэбэксэ,

бу Эбэттэн аһан-сизн, ордууланан-олоһуһиан олоһолорун ааһсыбака, оннооһор ыт, куоска өлүгүн куулга уган быраһааччылар баар этилэр. Итинник дьон көстүмэри сарсырда эрдэ эбэтэр түүн харангаа иһи тутуурдаах, сороһор тачкалаах өрүс дьэки баралларын биридэ эмэ түбөһөн ырааһтан көрөөччүбүн. Уун-утары көрүсүбэтэ, онгорбуттарын дакаастьыр кьыаһы суох буолан эһпэккэ, тохтоппокко хааларын. Кэһники онтон-мантан массьынанан тьийэн аһалан сьөккүүр буолбуттара. Ону оччотооһу дьаһалталарга биллэрбитим эрээри, "берегоукрепительные работы" дьэи саһыһан кэһспиттэрэ. Ол онон хаалдыта. Салалта бэйэтэ быһааран көһүлээтэбэ дьэи. Куоралпыт килбэйэр киһингэр баар биэрэк-пит аппата ити курдук бөһүнэн өрө оргуланан, буорунан саһылыбака, аппайан сьыгарын миигиттэн ураты, ким эрэ харааста, сөгүлүү күрөөр эбитэ дуу?

Билингги бөх-сах үксэ уматыллыбат, сууралдыбат матырийааллартан турар буолан, бу үлүгэрдээх тьыһыһынан туонналаах, кубометрдаах сьыһыбыт бөх оргулууттан босхоһонор олус ыраахан. Пластик, полиэтилэн эгэлэгитин утилизаһиялырға үрдүк технологиялаах, ыраахан сьынаалаах аһал тэриһ наада. Оннук биһиэхэ суох. Аһаһас халлаан аһыгар сьытан хаалыт пластик, көрүһүттэн тутулукутанан, 100-800 сьыл устата толору үрэллэр эбит, онтон таһынан тулалыыр эйгэбэ улахан буортуну онгорор дьэи учуонайдар быһаараллар. Даһатан эттэххэ, 2019 сьылтан Араассьыйа территориятыгар полиэтилэн састааптаах бөһү сыбаалкаба тьийи-харайы бобулуубут. Балары таһынан, бобуулаах испиһэксэ кумааһы, хортуон, светодиоднай лампалар, батареикалар, стеклотара, массьына эрэһиннээтэ у.д.а. эмиэ киһирэ сьылдылар. Ол эрээри бу ирдэбил сурулуубутунан кумааһыга эрэ хаалыт быһылаах. Тоһо дьэтэххэ, баччаанга дьэри пластигы, полиэтилэны хомуйар, утилизаһиялыр аһал пууннар бүтүн Араассьыйа үрдүнэн отой аһыаһтар, онон бөх барыта полигонга эрэ тьыллэр.

Араассьыйаба сьыл айы 3 мөл. туонна пластик бөһө таһсар эбит буоллаһына, 12 % эрэ иккистээн онһоһука барарын, онтон бүтүн аан дойду үрдүнэн быраһылыбыт пластик 9 % эрэ иккистээн туһаба таһсарын биһиргэтэллэр. Аан дойду акьыһаһыгар үс Франция территориятын саһа кээмэйдээх пластик бөх чөһөтөрө көһүл босхо уста сьылдылар. Маньнык балаһыанна саһынан барар түгэнгэр 2050 с. акьыһаанга пластика баһыктааһар элбигир чинчилээх дьэи учуонайдар саһабылылар. Бу аһардас акьыһаанга эрэ. Оһон бүтүн планетаба сир үрдүгэр ити бөх өссө элбэбэ ончу саарбахтаммат. 100-800 сьыл устата үрэллэбөт бөх мустан аһаһас халлаан аһыгар хаалан тулалыыр эйгэбэ, иһэр уубугутар, тьыһанар салгыһымытыгар улахан буортуна таһаарар, икки атахтааха, сүүрэр-көтөр, ууга устар, хамсьыр харамайга суоһуур кутталы үөскэтэр. Ол иһин бөһү тус-туһунан наардаан хомуйан переработкаба ыһтааха эрэ ити проблема быһаарыһылан сөп дьэи түмүктүүлэр.

Наардаан бөх пластик, кумааһы, өстүөкүлэ, тимир дьэи араарыһан аһал контейнердарга хоһуулар. Итинник аһал контейнердары Араассьыйаба бөһү куораттарга дьон маассабайдык сьылдыр сирдигэр, маһаһыһынарга, вокзалларга, дьон олоһор кварталларыгар улуссаба туруораллар. Пластик тараны "Перекресток", "Карусель", "Ашан", "Мега" у.д.а. курдук бөһөн сетевой маһаһыһынарга туттараллар. Эргэрибт бытовий техникаһы, туттулуубат батареикалары "Эльдорадо", "М.Видео" курдук электроника маһаһыһынара тутталлар. Наардаммыт бөһү экотакси саһаастаан переработка пууннарыгар ыһтааха сөп. "Зеленое такси" дьэи сулуһу саһулаууларыны, өстүөкүлэни, тимир, пластигы, тетрапак хаалары уонна киһи аналоттарын, гаджеттары, видеокассеталары, музыкальнай пластиктарын, араас дьэи техникатын, атах таһаһын у.д.а. хоһуулан переработка пууннарыгар тиксээр.

Оһон Нурбаба бөһү наардаан тутар пууннар суохтар. Бөһү хомуйуу, переработкалаһын аһыгы үйгэбэ бьисинэс барыстаах көрүһүнэн аарьыллар. Олоһупт тэһимэ биллэ түргэтээтэ, айаммыт сьыдамсыйда, харчы дьону хамсагар буолла. Оһон, баһар, сотору кэһинэн ити өһө биһиэхэ да тьийэн кэлиэ дьэи эрэнэбин. Мин билэрбинэн, Нурбаба ССС кредитнэй кэһэрэтиип нэһилиэннэһэттэн туттулуубат батареикалары хомуйар. Бөһү-саһы хомуйар региональнай оператордана сьылдыбыттааһыт. Оһубут Мииринэй куоракка баар буолан, олоһоох дьонтон харчы эрэ хоһууһунан дьарьыктаммыттарын курдук саһыбын. Бөһүпүт харыс халбарыйбакка Нурбаба хаалахтааһыта. Араас кэмнэр кэлэн-баран ааспыт эбит. Билинг бөһүнэн Кировтааһы чох разреша дьарьыктанар. Бу боптуруоһу аһаһас хаалларбын. Инниккэ туох былааннаах, сьылаах-соһурутаах сьылдыларын КУР үлэһиттэрэ нэһилиэннэһэбэ бэйэлэрэ сьырдаһахтара дьэи сыбаалка тьимэтин түмүктүүбүн.

Оһон дьылээрэ хаһаайыттарга туһаһан бэ-ийэм тус көрүүлэрбин этэн аһыам. Полиэтилэн, пластик араас көрүһэн чэпчэкитик умайар матырийаал. Ол иһин сорох дьон уһуннук толкуйдуу барбакка, саас-күһүн тэпилииссэлэрин бэрийдэлэригэр, илдьирийбит пленканы, расадаба туттулуубут одноразовай иһити у.д.а. үөрүйэхтэринэн тэлгэлэригэр араас бөһү-саһы кьытта хоһуу уматааччылар. Манна бири кьытаанактык өйдүөххэ наада: полиэтилэн умайарыгар салгыһна араас токсичнай этиктэри - диоксиннары таһаарар. Бу диоксиннар киһи олоһор, доруобуйатыгар олус кутталлааһтар, умайыт полиэтилэн буортуун эһирийи, ол салгыһынан тьыһыны онкологическай ыарьыларга тьирдэиһ сөп. Буортулаах этиктэр хараһытыгар көстүбэттэр, салгыһна суураллыбаттар, сүппэттэр. Барыта тулалыыр эйгэбэ көтөн таһсан ингэн хаалар. Оһон полиэтилэны, пластигы уматтаран туттууоһоһа наада. Оһуруттаах дьон ас тоһоһун, туһаттан таһсыбыт, кэтиллибөт таһаһы, маһы-сьыһы, кумааһыны дьаамара кутан боростуой технологиянан компост дьэи бэртээхэй уоһурудуун онгостуохтарын сөп.

Аһыах сьылааһыта массьына көлүөһэтин эрэһиннэһиттэн тьигрэммитин кьиргэтээри араас онһоһукары оноруулан үлүһүйэ сьылды-бьыттааһыт. Бу матырийаал дьон доруобуйатыгар, тулалыыр эйгэбэ олус буортулааһынан иккистээн туттуллара билингин бобуулаах. Буоһарын курдук, ити бөх эмиэ сыбаалканы эрэ булар чьистэһнэ. Олох сайдар, соһуон, ирдэбил күһ-түүн уларьыйа турар. Урукку курдук, дьэиһ таһыгар бөһүн умалпаккын, ол эмиэ кьытаанактык бобулар. Соһуону киһи онгорор, онон барыта оруннаах, сөптөөх, бүтэһиктээх быһаары дьир сьыһа буолуо. Ис иһигэр киһирдэххэ, кьыра токурутуулар да баалара буолуо эрээри, сурулуубут соһуону утарар кьыаһыт суох, бастакы буукубатытан саһалаан бүтэһигэр дьэри толоробутугар, туһуарытыгар эрэ тьийэбит.

Урут араас сүбэлэри сурунааллартан аһан билэр буоллаһытына, билингин тугу барытын ютуубтан дьэиһи булаһын. Саһико, боро дьэи дьопуоннар быһсыбайдарын түбэһ көрөн олус интэриһиргэһитим. Бу ньыман аан бастаан XVI үйгэбэ дьопуон дьадаһылара үөскэтэн таһаарьыттар эбит. Таһас-сап тьийбэт буолан, илдьирийбит кимоһоларын булбүт, көстүбүт кьыра-кьый таһас сьыстарынан аһыраһтаан кэтэллэрэ. Оһуларын кьырасьабай буоллун дьэи араас сиктэри толкуйлаан, аһыар үрдүнэн көстөрүн курдук сирийэн, иһинэн тьигэлэр эбит. Оннук кимоһолара сьылтан сьыл айы халыһаан, сьылааһы тутар, бөһө-таһа буолан көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэрриллэр таһастара буолбүт. Үйэ уларьийан итинник тьигилибит таһас билингин "миллионердар истииллэрэ" дьэи аатыран-суолуран аан дойдуга биллэн тарьаммыт. Маньнык таһас сьыаната да ботучу, кьырдык, үлгэр үптээх-харчылаах эрэ дьон кэтэр таһастара. Ол эрээри техниката олус боростуой.

Мин Нурбатааһы "Нитка" маһаһын группатыгар баар эдэр кьыргыттары олус хайгыты ааһабын, көрөбүн. Наһаа уу илириэтээтэр, баһааллар, иистэнэллэр, араас кьиргэллэри у.д.а. онгороллор. Фантазиялара, сатабыллара дьикти баһаам. Бу маһаһын куруук бааи асортименнаах, туох наадалааһын барытын мантан булуоһа сөп. Оһон бу кьыргыттар ити техниканы баһылаатаһтарына, эргэ таһас, араас кьырадаһыһнар сыбаалканы булбакка, туһаба таһсыахтара дьэи саныыбын. Кинилэр хоһобурдара тарьанан бардаһына, быраһылар эргэ таһаска сьыһан уларьыйа этэ. Биһиги өбүгэлэртэ, эбэлэрбит, эһэлэрбит дьэи бараһыгар, таһаска-саһка, иһиккэ-хоһуоска, туттар тэриэлэ олус харыстабыллаахтык, кичэллээхтик сьыһаннаһалларын өйдүү-сьыаналы сьылдыаһаһыт.

Манна даһатан эттэххэ, Европаттан саһалаан Араассьыйаба тьийэ эрэхэ мас сьыанатын булбүт. Биһиги эргэ дьыллэри көтүрэн баран, маһын оттука ылабатаһтарына, сыбаалкаба тьийтэрэбит. Оһон европеһтар былыргы фермалары, дьыллэри, ыскылааттары, ампардары у.д.а. тутуулары көтүрэн, маһын эрбэтэн, тьыһан ретро-доска дьэи ааттаан интерьернай отделкаба, истиэнэ ис обшивкатыгар, мьизбэл араас көрүһнэригэр, остуол сирийигэр у.д.а. аһан атыһылылар эбит. Москваба маньнык ретро-доска кв. м 3-3,5 тьыһ. солк. атыһалар. Квадратнай мьигэртээтэ, кьыра буолбаһа. 40-тан уонна онтон таһса сьыл туһубут тутулар мастара ордук сьыаналаах буолаллар эбит. Маньнык мас өр кэм устата туран, сиһигрэн-хатан, эрбэтээххэ, мас кьырасьабай хатыламмат фактурата ойууланан таһсан, оннооһор даһааттам, арыһламмат эбит. Мас бэйэтин дьыһгээх өһүн уларыппат ордук дьэи санааттан. Оһон биһиги киһилибит эргэ мас туохха наадань дьэи түргэн үлүгэрдик сыбаалканы булларабыт. Көрөрүт курдук, быраһар бөһүтүн да кьыһынаха туһаба туруоруоһа сөп курдук.

Тулалыыр эйгэбит - туспа тьыһнаах организм. Сири-уоту, тьыһан тьыһнааһы, хамсьыр харамайы, үһнэр үһнэһини угуутуру уутун-сиһин сүүрдэн Улуу Байгала хоһобор тьымьырлардаах, көй салгыны ыраһылар таһылардаах, уоттаах-төлөннөөх сүрэхтээх, күһ-дьыл хаамытын толкуйдаан онгорор мьийиллээх, истэр чуор кулаһаахтаах, барыны бары көрөр сьыты хараһаах. Киһи эмиэ сьылайар-эстэр күүстээх-уохтаах, үөрэр-мичилийэр, хоһойор-хоргутар, иһэли аһынар-харыстыыр, бочуйар-үөрэтэр дуһулаах дьэи саныыбын. Айыы оһолоро буоларьыһан, Сир ийэбьитигэр болгомтолоохтук, харыстабыллаахтык сьыһаннаһааһа, хомотумуоһа, кэлэ-тимиэххэ, өбүгэ үгэһинэн кэлэр кэһэбэһи көлүөнэлэригитигэр ыраас салгыһнаах, эхэтибэтэх айылданы, чэһиэн туруктаах сири-уоту хаалларьааха.

Норуоттар икки ардыларынаабы биоэнерготерапевт, норуот эмчитэрэ, ураты дьобурдаах норуот эмчитэ Клавдия Ильинична Максимова-Сайына куурунун ааспыт эмчиттэр Григорий Анатольевич, Альбина Дмитриевна Дарамаевтар Ньурба кэлэн дьону эмтээн, арчылаан бардылар.

Ааспыт сыллааха Амма эмчиттэригэр Москуба мэтээл туттарбыттарын туһунан ватсап ситимигэр кизиник тарфаммыта. Мэдиссиинэ кыайбатах ыарытын эмтиир Дарамаевтар Арасыйа регионнарын эмчиттэрин сылы түмүктүүүр тэрээнигэр үрдүк сыанабылы ылбыттара. Ол курдук Москуба куоракка буолбут эмчиттэр, эзотериктар, парапсихологтар экстрасенстар үлэлэрин түмүгүн таһаарыга Амма сири эмчиттэрэ Альбина Дмитриевна уонна Григорий Анатольевич "За высокий профессионализм, мужество и самоотверженность" диин Арасыйа Бэрэсидьиэнин Бырагыраамаларын өйүүүр Политсовет Киин Кэмтигитин аатыттан мэтээлинэн наһарадалаабыттара.

Өлүхүмэ удуһун Токотуттан төрүтэ, уруккута тутуу үөрэхтэх Григорий Анатольевич Дарамаев сыйналангга тахсыр диэри идэтинэн үлэлээн кэлбит. Сыйналангга тахсан баран дьону эмтииргэ быһаарынан кыраалаан эмтээн барбыт. Ол туохтан сафаламмытын туһунан кэпсир:

- Түүлбэр кырдыабастар кэлэннэр: "Үлэлээ, үлэлээ", - диин биллэрэр этилэр. 50 саасын туоллаһына биридэ эмчит буолуом диин сэрэтэр этим. Бис уон саасын туолаһыны кытта, түүн кэлэн ыарыны эмтииргэ үөрэтэн бартара, ол барыта түүлбэр буолара. Араас соругу биэрэллэрин барытын толорорум, ыарыны эмтииргэ, устарга үөрэтэллэрэ, көмөлөһөллөрө. Толорон итэҕин аайы үөһэ кэрдийинэн тахсан иһэбин.

- **Ол иннинэ тусна айдарылааххыт биллэр-костор этэ да?**

- Аан бастаан алта саастаахпар дьон көрбөтүн көрөр этим, ийбэр ону эппипэр буйбута. Ийэм өттүтэн айылгылаах, көрбүөччүлэр бааллар. Эбээм Элгээйи Бордонуттан төрүтэх. "40 ойууннааххыт", - диин аймаҕым Сунтаар олохтооҕо Валерий Иванов этэрэ. Кинилэр көрдөөмө, бэйэлэрэ эйиэхэ тахсыахтара диир.

Кэнники кырыс хантан кэлэрин көрбүн. Дьону көрдөхкө, үөһэ линиялара токур буолар, ол аата кырыстаахтар диин буолар. Кырыс аҕа өттүтэн баар буолар, эр дьону барытын хомуйар, биитэр ыарыһах онорор, түргэнник орто дойдуттан бараллар, ол кэннэ кыргыттары көһөн биэрэр эбит. Кыргыттар, уолаттар ыал буолбаттара эмиз кырыстан. Саха дьонулар үксүлэригэр баар. Ону ыраастаталлар, ыраастааххына көһөн хаалаллар.

Билигин байыаннай дьайыы буола турар кэмизгэр быстах хомуурга барааччыларга көмүскэл туруоратын, туруорбут дьонум этэннэ сылдылар.

Кэргэнэ Альбина Дмитриевна "аһылгытыгар" иккиэн дьону сахалы нымнанан эмтииргэ өбүгэлэрэ көңүл биэрэннэр биитэр буолаллар. Үлэлэрин сүрүнэ уопсай диагноз туруоруу, дьэни-уоту, массынаны уонна төрдүтэн кэлбит кырыһы ыраастааһын, арчылааһын, харыс-

- Ураты дьобурдаах дьон -

Эйэ дэмнээхтик олордоххо ыарыны намырыа этэ...

хал туруоруу. Массынаны атылаһаллар-гырар Григорий Анатольевичтан ыйытааччылар, ону көрөн биэрэр. Сүтүктээхтэрэ көмөлөһөр.

Альбина Дмитриевна кэпсэтиигэ кытылар:

- Мин Амма олохтооҕобун. Эмчиттэр Аммаҕа кэллэхтэринэ киһи ыарытын (диагноз) туруоруоххун сөп диин этэллэрэ. Ирина Кузьмична Петрова-Тизлийэ Хотунгга Тизлигигэ аймахпыт кыыс уонна табаарыспыт улаханник ыалданнар эмтэ-тэ бара сылдьан хайдах эмтиирин эт харахпынан көрөн-истэн, соһуйан остуоруйа дойдутугар сылдыбыт курдук сананан кэлбитим. Сайын Аммаҕа эмтии тийэбин диэбитин биһиэхэ кэлэн түһэн эмтээ диин көрдөспүпэр сөбүлэһэн кэлэн дьэбитигэр үс күн дьону эмтээбитэ. Онно Ирина Кузьмична: "Эн эмчит буолабын", - диин эппитэ.

Бастаан аймахтарбын кыра-кыраалаан көрөр буолан барбытым. Эмтээтэҕим аайы дьонум илиилэрэ-атахтара хамсаан, тостубут илиилэрэ оннугар онон үтүөрэн бараллара. Онно унуох өттүгэр ордук үлэтиир эбикин диин эппитэ учууталым Ирина Кузьмична уонна унуоха үлэтиир эмчит аҕыһа диэбитэ. Биһиэхэ эмтэммиттэрин кэннэ гыҕа, сколиоз барыта көһөн, үтүөрэн хаалара, УЗИ-га, МРТ-га түстэхтэринэ үтүөрүтү үһүбүт диин үөрэн кэпсээччилэр.

Мин өбүгэлэrim көмөлөрүнэн эмтиибин. Аҕам өтүгүн Куйукта ойуун мин хос эһэм. Кини биитэр төрөөбүттэрэ ойууннар, биитэр удабаннаахтар. Ыһахтары алгыыр, дьонго сүөһү, сылгы баайын тардар, оҕото суоҕу оҕолуур айыы ойууна этэ. Төрөөбөт дахталларга оҕо уйатын онорон элбэх оҕо төрөөбүт. Ийэм өттүтэн Ала Ойуун олонор ааспыт.

Кэргэним миэхэ кыра сааһыттан тусна айдарылааһын 40 саасын аһарбытым, арыллыбытын кэннэ биридэ эппитэ. Алгысчыт Афанасий Семенович Федоровка сылдьан алгыска, сизгэ-туомга үөрэнэн анал сибидиэтэлистибэлээхпит. Москубаҕа анал кууруска үөрэнэн парапсихология Академиятыгар үлэтиибит, араас сирдэргэ арааһынай семинардарга кыттан билибитин хаһаттабыт.

Оһоостоох (беременной) ийэ оҕото иһигэр кэһилиилээх буоллаһына эмтиибит. Оҕо кутун таттарыбыт. Холобурдаан

аҕаллааха, манна 2013 сыллааха кэлэ сырыттаһытына оҕолонун бағалаах 43 саастаах дьахтар биһиэхэ кэлэ сылдыбыта. Бүгүн ол нэһиликтэн эмтэнээччи кэлэн ийэ буолбут үөрүүтүн кэпсээбитигэр биһиги долгуйа үөрэ иһиттибит.

Сылдыбыт, эмтээбит сирбит аайы омугуттан тутулууга суох оҕоломмот ыаллар оҕолонон үөрүүлэрэ үрдэ суох.

Кэргэним Григорий Анатольевич хаартысканан көрөн эмтиир, арчылыыр. Эмтэнээччи ырааҕа, чугаһа оруолу оонньообот, хаартысканы көрөн олонор ытыһынан ытһыан эмтиир ньымалаах.

Мин киһи туругар сүннү (атланта) уонна таас унуоҕа хамсаабытын оннугар буллараан сааһылаан, тардан, сис, сүрэх, ис-үс ыарыһыларын көһөрбүн.

- **Искэн ыарыһы эмтээбит дуо?**

- Искэн ыарыһыттан дьону босхолоубут, биһиги көрүүбүтүнэн искэн ыарыны төрдүлэртэн кэлбит кырыһытан үөскүүр.

Урут соҕуруунан-хотунан, кыраныссса таһынан сылдьан дьону эмтиир этибит. Коронавирус кэнниттэн уонна билинни балаһыанньанан атын сирдэргэ тахсыбаппыт, Сахабыт сиригэр сылдьан эмтиибит.

Ньурбаҕа биэстэ-хаста кэлэн дьону эмтээн барбыппыт, туһаммыттар бааллар.

Бу иннинэ Степан Степанович Иванов биһигини Ньурбаҕа кэлэн үлэтиирбитигэр, дьонго көмө оноробутугар анаан ыңгырбыта. Дьон эмтэнэн, үөрэн-көтөн барбыта.

Субу билигин дьону кэлэн эмтээбит. Ньурбалар үксүлэрэ сүһүөх ыарыһылаахтар, атахтара, систэрэ, сүннүлэрэ хамсаабат буолан кэлэллэр эбит. Коронавирус ыарыы охсуутун кэнниттэн тыҕалара үөһэ тахсыбыт буолар, ону көһөрбүт, ол кэнниттэн сөтөллөрө сүтэр. Дьон үксүгэр бэйэ-бэйэлэригэр истиһэн кэлэллэр.

"**Ыары тыохтан уоскууруй?**" - диин ыйытыбар: "Дьон бэйэ-бэйэлэрин кытары үчүгүйдик сыйһаннаһан, кыры характарынан көрсүбэккэ, бэйэ-бэйэлэрин убаастаһан, харыстаһан, тыл-тылларыгар кирисэн эйэ дэмнээхтик олордохторуна ыарыны намырыа этэ. Элбэхтик хамсаныаха наада", - диин кэпсэтиилэрин түмүктээтилэр.

Салгы дьон махтал суруктарына ааҕааччыга тиэрдибит.

"Мин үгө-мааны ыалга ыалдыттаатым. Өр да болдьонон, олус да баҕаран, туоҕу барытын умнан туран дьэ тийдиим.

Тийдиим эбээт дойдум дьонугар! Бэркэ билэр кийим эбит, ыал ийэтэ. Икки киһи эмтэннэ. Альбина көһөмөтө, кэлэн чугас олор диин көңүллээтэ. Чахчы бааччы илэ харахпынан көрөн, эт кылгааһынан истэн итэҕэйдим, сөхтүм. Көрөн олордохпуна, ыарыһах унуоҕун имитэн, издэйтэтин-хаадайытын көһөрөн имиллэннэтэн барбата да. Үрдүк күстэрин ыңгырбыта, көмөҕө кэлэн көмөлөһөн бардылар...

Токуруйбут тоноҕо көһөн, көхсүн этэ барыта бүгүллэннэн, араастаан үлэннэн бардылар. Киһи да былчыҥа, этэ күүрэр, хамсыыр, сүүрэр да буолар эбит!

Соннук тоноҕо иһирдэ киирбитин таһаарда. Тоноҕонун унуохтарын хамсаан эмиз барытын көһөрөн, илиитин араастаан үлэннэттэ, унуохтара сүүрэллэрин субу курдук көрөн олордум.

Аны сытыаран баран ангар атаҕа ыарыһыттан кылгаабытын көһөрдө. Тобугун чааскылар сүүрэкэлээн оннуларын була сатаан күөгэлдыспиттэрин олох көрө олордум. Олох ураты таһымнаах эмчит киһи эбит. Оннук унуоҕун барытын көһөтөрөн, ыарыһах туран хаамыталаата, чэпчээбитин итэҕэйдик араастаан хамсаанна.

Ол кэннэ, аны ис органнарын оннуларын буллараата, олох ренгтен курдук курдары көрөн, этэ-этэ, биитэр-биитэр барытын сааһылаата.

Дьэ көрдөрүнээччилэр эмтэнэн барыттарын кэннэ алаадынан маанылаттым, күөрчэбин күндүлэттим. Кэпсэтэн уруккуну-хойкунун ахтыһан, бэркэ диин бириэмэ биллибэккэ ааста.

Альбина миигин көрдө-иһиттэ. Дьэ итэҕэйдим, эт бэйэбэр. Сийим травматтан сколиозтаах, тоноҕонум ээһийилээх, ис да органнар аанньата суохтар этэ.

Дьэ, эмиз үрдүк күстэр көмөлөһөн, имитэн барбата да! Туох да тоноҕонум дьаабы быһылаах. Иэним кэдэннэн барда, ингиридэрим тардылаатылар, ким эрэ испэр киирэн олуйарын курдук тоноҕонум унуохтара өбүллэннээтилэр. Ол былаһын тухары унуох тыаһа лачыгырас, ингири тыаһа кырдырҕас буолла. Барытан бүппүтүн кэннэ, бэл бэйэбин атыңгыраатым. Ама манньк көнө этим дуо диин.

Түөрэннэн хаамар этим, ыксаатахпына хаалдыһаһын кытаанаҕа буолааччы. Ону тааһым сүһүөҕө ыалдырдаах буолан, оннук эбиппин. Онтукун көһөрөн эмтээн кэбистим!

Бэл, син балай эмэ тэйиччигиттэн, дьэ-бэр олох спортсменка курдук сагыы хааман дыгыһан кэллим. Киһи унуоҕа көһөбүнэ, күөмчүлэммит ис органнара оннуларын булан, холкутуйаллар буоллаҕа. Онон Альбина Дмитриевна махтал буолуохтун.

Кэргэнэ Григорий Анатольевич Дарамаев улахан ойуун, кыахтаах эмчит буоларын эмиз билэбин.

Биитэр дойдулаахтарым, кытаатан итинник бар дьонкутун абырыы турун, эрэйдэрин эмтээн, кыһалҕаларын кыччаттын! Чугас дьонгут бар дьон махталыгар сууланан этэннэ буоллуннар! Дом!

К.Чэбэйи.

"Григорий Анатольевич дорообо!

Үөрүүбүн үлэстэбин. Иннокентий Петрович этэннэ. Пока уопускаатыгар сылдыар. Үңкүүтүгэр сылдыарын сафалаата. "Кыталык" ансаамбыл народнайын көмүскүүр кэнсиэригэр кытта сылдыар. Бүгүн кырдыабастары кытта ылыргы үңкүүлэри уонна бальнай үңкүү группатыгар вальс үңкүүлүөхтээх.

Онон эһиэхэ махталым бараммат. Олох санаата наһаа түспүтэ. Олоххо төһүннэр-биккитигэр ис сүрэхпиттэн махтанабын. Этэннэ буолун!!!"

Дьэ, ити курдук, дьон махтал суруктарынан суруйуубун түмүктүүбүн. Дьикти ураты дьобурдаах, үөһэттэн айдарылаах Григорий Анатольевич, Альбина Дмитриевна Дарамаевтар инникитин да дьонго туһалыы сылдыалларыгар баҕара хаалабын.

Антонина СЕМЕНОВА.

- Төрүт үгэс -

Бултуур сирдэри үгэс быһыытынан туһанылар территория онорорго бастакы хардыы онорулунна

Муус устар 8 к. Административнай киин мунньахтыр саалатыгар "Байар" кэпэрэтиип салалтата уонна "Байар" кэпэрэтиип территориятыгар бултуур дьон кытылаах сүбэ мунньах ытыһына. Бултанар сири үгэс быһыытынан туһанылар территория онорорго булчуттар кэпэрэтиипи кытта сөбүлэһи түһэристилэр.

Кэпэрэтиип толорооччу дириэктэрэ Надежда Филиппова ааспыт сыллаах үлэ туһунан отчуота, кэпэрэтиипкэ сыһыарыллыбыт бултуур сирдэри үгэс буолбут туһанылар территорияга уларытыы туһунан, Ньурба улууһун экологияҕа судаарыстыбаннай кэтэбилин кэмтигитин үлэһиттэрэ Алексей Афанасьев уонна Виталий Духов булка сыһыаннаах информациялар истиллэн.

Үгэс буолбут туһанылар территорияга массыннан уонна "Буранынан" сылдьан бултаммат. Тиэхиньикэ булчуттар үүтэн-эригэр тийэллэригэр эрэ туһанылар. Атынан эбэтэр сатыы сылдьан бултуох кэриннээхтэр, ити - сокуон ирдэбилэ. Холобура, хоту аҕыһа ахсааннаах төрүт омуктар бу курдук тэринэн бултуулар эбит. Ол эбэтэр болдьоҕо, лицензията суох, айахха сиитэр эрэ бултанар. Дьон сөп буоларынан бултаатаһына, кыыл-сүөл ахсаана дафаны элиирэ күүтүллэр.

"Байар" кэпэрэтиип 2 бултуур учаастагар ыстаарсай булчуттар ананьылар, киһи-

лэр бу киирэр санга ирдэбиллэр тутуһулуларын хонтуруоллуохтаахтар. Ыстаарсай булчуттарынан "Байар" кэпэрэтиип 1 №-дээх бултуур учаастагар - Хахыров Степан Владимирович уонна 2 №-дээх бултуур учаастакка Степанов Ян Ионович талылынылар. Кинилэр булчуттар ааттарыттан "Байар" кэпэрэтиипи кытта кэлэктиипинэй любительскэй уонна спортивной бултааһыны тэрийэргэ өнгөлөрү оноруу туһунан Сөбүлэһинигэ илии баттаатылар.

Мунньаха булчуттар эһэ элбээбитинэн эһэни бултуурга лицензияны элбэтэргэ, бөрөнү күүскэ бултаан ахсаанын аҕыйатарга, "Байар" кэпэрэтиип түүлээби, балыгы тутарыгар баҕа санааларын эттилэр.

Түмүккэ Надежда Филипповаттан санаатын этэригэр көрдөстүбүт.

"Байар" кэпэрэтиипкэ булка туһанылар 2 мөл. көрингэ гаа сир баар, - *дир кини.* - Бастакы учаастакка - Маалыкай уонна итинтэн өрө сирдэр киирэллэр. 2-с учаастакка

- Хорулаттан өрө баран Түүкэнинэн аллараа түһэн Чкаловка диэри территория киирэр. 1-ы учаастакка дуоҕабарынан 32 сирдээх киһи баар, ол иһигэр араас ахсааннаах булчуттардаахтар. Хорула өттүгэр 19 соглашениелаахпыт, эмиз булчуттарын ахсаана араас. Барыта 200-тэн тахса булчут баар. Ол эбэтэр улус нэһиликтэрин булду өрө тутар, мэлдьи бултуур дьон бары хабыллан сылдылар.

Иллэрээ сыллааҕыта урукку сөбүлэһиллэри көтүрөн, ылырытын уруккуттан бултуур олохтоох булчуттарга сирдэрин үлэриппит. Бултуур сирдэрин кинилэр көрүүлэригэр-истиилэригэр бизэрэн сөбүлэн түһэрсэн үлэлэһэн кэллибит. Ылырыһыны булт сезонугар бэрт аҕыһа таба уонна тайах лицензията кэлбитин, Булт департаманыгар тийэни туруорсон 250 табаҕа, 60-ча тайахха, итинэн бөрөҕө, эһэ, саһылга, киискэ лицензиялары ылан түгэппиппит.

Билигин дьиннээхтик төрүкүтэн бултуур дьонго лицензиялар түгэтиллэн, булт сезона сокуоннайдык, улахан айдаана суох ааста дьэххин сөп. Булчуттар докумуоннарын туттаран сааскы отчуоптут бүтэ. Аны күһүнгү булт сезонугар биһиги номнуо быһа холоон билэммит, 500-чэкэ табаҕа, 60-ча тайахха, итинэн эһэ, бөрө, саһылга сайаапкыбытын биэрибит. Эһэ 12 лицензия эрэ кэлээччи. Тытааҕы элбээбитинэн сибээстэн, быйыл булчуттар итинэн элбэх лицензияны ылар баҕалаахтарын биллэрдилэр.

Исписэлиэстэри кытта үөрэтэн, булчуттары кытта сүбэлэһэн баран, үгэс булбут булт ньыматын киллэрэргэ бастакы хардыыны онордубут. "Байар" учаастагы иһигэр бэйэбит икки ардыбытыгар "Буранынан" уонна массыннан бултууру боптубут. Итини көрөгө-хонтуруоллуурга 2 учаастакка ыстаарсай булчуттары таллыбыт.

Булт үгэс буолбут ньыматын киллэрэн бараммыт, хотугу аҕыһа ахсааннаах төрүт омуктар курдук биһиги эмиз привилегиялаахпыт туһунан дакаастааһыны наада. Суруктарытыгар эппиэттэр кэллэхтэринэ, ити суут нөһүгө эрэ быһаарыллар буолуохтаах. Булчуттарытын кытта уопсай сүбэ-нэн ити хайысханан салгыы үлэтиэхпит".

Геннадий АНТОНОВ.

СӨ Национальнай библиотэикэтин историческай саалатыгар муус устар 5 күнүгэр "Үйэ уонна муусука" дьин бырайыак чэрчитинэн норуот ырыаһыта, олонхоһут, "Сайсары" ансамбыл кыттылааба, "Тойук" норуодунай ансамбылы төрүттээчи Елена Николаевна Чарпыкова туһунан ахтыы кизэһэтэ буолан ааста. Түгэнинэн туһунан кини туһунан ахтан-санаан ааһыабын.

- Умнуллубат ааттар -

Сыана кини тыынар салгына этэ

диринник арыян, көрөөччүлэр биһирэбиллэрин ылбыта.

Кини сахалыы норуодунай ырыалары толорорун таһынан норуодунай матыыпка олобуран саҥа ырыалары бэйэтэ айара. Ол курдук "Улуу сирдэит Ленингэ", "Короленко - Аммаба", "Крупская кэриэһигэр" уо.д.а. ырыалары айтылаабыта.

1957 сыллааха хомуур үлэтин саҥа хас да буолан агитбиригээдэн Нам, Ороһу, Харбалаах нэһиликтэригэр кэнсиер көрдөрө сылдьыбыппыт. Итиннэ икки бөлөххө хайдан биһиги Елена Николаевна, Георгий Никифоров үһүө буолан, Тамалакаантан агитбиригээдэ урут хаһан да сылдьыбатах сиригэр Хомукуга биир ат көлөлөөх айаннаабыппыт. Барар сирбит кестөн ордук этэ. Ата сиргэнэн Елена Николаевна ыраах эһиллэн хаалбыта. Хата, тугун да өлөрбөтөх буолан, улаханнык үөрдүбүт. Ол кизэһэ кэнсиерпит аһаарын кини толорбута.

Аны санаан көрдөхкө, тохсунньу, олунньу аам-даам тымныларыгар аһаҕас грузовой массыынанан 120-чө көһү айаннааһын (ол иһигэр отчулалы кескө ыалы көрбөккүн), тонгуу-хатыы, ардыгар ачыктааһын улахан тулуурду эрийэрэ. Бэл оннук айаннарга саһырбыт, мөлөх доруубуулаах кини биридэ кэсинэр тылын, сылайдым, ыарыйдым дьин мунгатыһытын истибэтэппит.

Ол айаммытыгар биир манньк түгэн баара: Мииринэй куоракка оонньоон бүтэн дойдубуттар төнөрбүтүгэр Нурба диэри массыына тиздирдэхтээбэ. Онтукайбыт хойуу-таан, ыга тангыбыт дьон уунан ити-тиилээх кулуупка күнү быһа олонор олус тириппипит. Кизэһэ 10 чаастан 28 көһү түүнү быһа айаннаан, Кириэстээх дэриэбинэтигэр сарсыарда испит эрэ ирэнэх дьон кэлбиппит. Массыынаттан түһэрбитигэр сүһүөхтүгөн, бары охто сылдьар буолбут эттибит.

1964 сыллааха Дьокуускайга көрүүгэ норуодунай тыйаатырдары барууга кыттан кини тыйаатыр иккис миэстэни ылбыта уонна Уус-Алдан оройуонугар гастроллуу барбыта.

Елена Николаевнаны кытта өр сылга биридэ үлээбэтин устатыгар киниттэн биир да утары тылы истибэтэбиз, уопсай дьыалаттан туора турбутун көрбөтөбүм. Бэл биридэ самодетельноһы көрүүгэ бэлэмнэнэ сылдьан улаханнык ылдыан сытан хаалбыта. Онуоха: "Кизэһэ көлө булан кулуупка тиэйэн илгэргит кириэн ыллаан тахсыам этэ", - диэбиттээбэ. Ол курдук кини сыанаба тахсан оонньуурун, ыллырын олус сөбүлүүрө. Сыана кини тыынар салгына, эмтэнэр эмэ, быһата, кини олобо этэ. Сыла хаста даҕаны тэриилтэлэр агитбиригээдэлэргэ, гастролларга көхтөөхтүк кыттар, үксүгэр, хамнаһа суох кэриэтэ үлэлиирэ. Көр, оннук дуулуурдааба, көхтөөбө. Оннук баҕабыла кулуупка уонна искусство ситиһиилэрин нэһилиэнньэ ортогугар пропагандалыырга.

Степан Борисов - Сизн Чоойуоха "Ырыа-ункуу - чөл олох чүөмчүтэ" дьин кинигэтигэр манньк ахтар: "1992 сыллааха Дьокуускайга Норуот айымньытын дьэитигэр норуот ырыаһыттарын түмэн, "Тойук" ансамбылы аан маннай тэрийбит, элбэх сыратын биригэр Елена Николаевна Чарпыкова буолар. Бу ансамбыл кэнсиертэрин бырагырааматын быһаччы салайааччы, кэнсиертэри ханна, хаһан туруорар бопуруостарын илээччи-саҕалааччы этэ. Намна туруорбут кэнсиертэрин норуот ырыаһыта П.П. Ядрихинский-Бэдьээлэ олонхотун тойуксуттар түөлбөлөөн олонор толорууларынан саҕалаабыттар. Онно ансамбыл кыттыгылаахтар олонхо оруолларын ис дууһаларыттан, олус иэйиилээхтик толорбуттарын биһирээбитим. Ырыаһыттар М. Тутукаров, П. Кумечко уонна Е. Чарпыкова оруолларын кыайа-хото арыян кизгэ ситиһиилэммиттэрэ. Итини кизгэ Елена Николаевна В.Я. Птицын салайар Революционнай, бойбуой уонна үлэ албан аат кулуубун хоругар уонтан тахса сыл ыллаабыта.

Елена Николаевна Чарпыкова олобун устатын тухары ыллаан-туойан бар дьон биһирэбилин ылыан ылбыта. Сорох ырыалар грампластинкабыра суруллан үйэтиллибиттэрэ. Художник Ким онгорбут сахалыы таҥастаах улахан мэтириэтэ Габашев музейгар 80-с сылар саҕаларыгар биридэ уонна сыаналаанар ырыаһыт быһыытын туруо-

рулла сылдьыбыта".

Любовь Васильевна Чарпыкова: "Мин хос эһэм Чарпык Түмэппий бизе оҕолоох эбит. Уолаттарын дойдусиргэ кириэн үлээһэн-хамсаан дьин ытылаабыт, икки кыһын илдьэ хаалбыт, инньэ гынан Спиридон Сүлэбэ, Ньукулай Антоновкаба, Сэмээн Чаппанда олохсуйбуттар. Эдьийим Елена Ньукулай кыһа. Мин оскуолаба үөрэнэ сылдьан "Дружба" ансамбылга сылдьыбытым. Ырыаба миигин Владимир Антонович Никифоров, Василий Николаевич Саввинов уһуйбуттара.

Оройуонна ытыллар фестивалларга кыттан бастаан хаста да лауреат буолан Дьокуускайга баран кыттарым. Онно эдьийбэр Еленага түһэриим. "Оҕом мизэх майгыныннар эбикиин, куолаһын да үчүгэй, мин эйигин үөрэттэриэм", - дьин оскуоланы бүтэрбитим кэннэ Москвага эстрадалык ырыа үөрбэр кэпсэтэн ыта сатаабыта. Москвадан иккитэ ынгыры кэлбитэ, аҕам ыппатабыта. 1977 сыллааха эдьийим Чаппандаба аҕабын көрсө, кэпсэтэ кэлэ сылдьыбыта да аҕам син биридэ сөбүлэспэтэбэ. Үөрэммитим буоллар баҕар ырыаһыт буолбут буолуом этэ..."

Лариса Лукинична Гаврильева, СӨ доруобуйа харыстабылын туйгуна, Таркайы, Чаппанда участковой балыһаларыгар фельдшердээбитэ, биһигин Нурба поликлиникагыгар үлэлиир: "Мин ийэм Чарпыкова Татьяна Семеновна уонна эдьийим Елена Николаевна Чарпыкова бырааттыылар кыргыттары. Оскуоланы бүтэрэн баран Дьокуускайга медучилищега фельдшер үөрбэр үөрэнэ кирибитим. Ол онно үөрэнэр кэмэр эдьийбэр Еленага олонор үөрэммитим. Эдьийбин кытта биридэ олорут сылдьарбын олус күндүтүк саныйбын".

Зоя Васильевна Егорова, 87 с., "Елена Чарпыкованы элэр сылдьан кэнсиеркэ кыттарын хаста да көрбүтүм. Олус үчүгэй куоластаах этэ, тыйаатырда эмиэ артыыстаан сылдьыбыта. Ол саҥа дьон бары сөргиллэрэ, кэнсиеркэ да, испэктээк-тэргэ да элбэх кини сылдьара, ким хайдах оонньообутун кэпсэтиһи бөрө буолаллара. Биридэ дойдулаахтарбыт Баһылайдах Таанна аймахтара буолалларын кизэн туттарбыт. Кинини батан Баһылай кыһа Люба оҕо эрдэбиттэн ырыаһыт, тойуксут быһыытын биһиэхэ биллэр".

Ю.Н. Буслеева Саха тахсыбыт кинигэтигэр Елена Чарпыкова быһэ кэргэнин туһунан суруллубута баар: "Николай Федотович Андреев Нурба улуунун Маалыкай нэһилиэгиттэн төрүттээх Елена Николаевна Чарпыкованын буолбутун, кинилэр Вера дьин кыыс оҕоломмуттара. Елена Николаевна оччолорго хомсомул обкуомугар үлэлиирэ. Айылбаттан күстээх, кыһахтаах куоластаах тойуксут буолан, гастролларын, араас таһынаах муньхаларын сылдьара. Николай Федотович сыраһаах үлэ кэмититэн истиниһирэх дьин кэргэн эйгэтигэр нусха сыһыанан, сылаас дьин аһын аһыан баҕарара, ол иһин Еленанын бэйэ-бэйэлэрин бөркө өйдөөн, тух да улахан ирээһэнэ суох, эйэ дэмнээхтик арааскалар.

Николай Федотович бастакы олобуттан кыһа Андреева Вера Николаевна (1932-03.10.1971) түөрт оҕоломута. Вера Николаевна ыарыттарынын иһин кини улахан уолун Валерий (1956) бэйэтин аньынан суруттарбыт. Андреев Валерий Николаевич Нурба авиапордун ВОХР-ын начальнигынан, Нурба баһаарынай чааһын начальнигынан үлээбэти, үс оҕолоох. Вера Николаевна оҕолору Коля уонна Люба илээлэх аҕаларыгар сылдьыбыттара. Уола Саввинов Николай Егорович элэр сааһыгар олохтон туораабыта, биридэ кыыс оҕолоох. Кыһа Яковлева (Саввинова) Любовь Егоровна (1959) Мииринэй улуунун Таас Урэх нэһилиэгэр сыһыанан кинини дьирэктэрэ, үс оҕолоох. Иккис кыһын Саввинова Евдокия Егоровна (1961) кыратыгар эдьийэ Ульяна Григорьевна илдьэ сылдьыбыт, устуна ииттибит. Евдокия Егоровна - Нурба улуунун Ахана нэһилиэгэр бибилиэтиэкэр, олохтоо сөбүт депутатынан үс ынгырыга талыллан үлээбэти, икки кыыс оҕолоох".

Онон Елена Чарпыкова сиэннэрэ, хос сиэннэрэ кини олобун салгыылар.

Татьяна СИДОРОВА, Чаппанда.

этэр тылларын, туойар номохторун эпээр-хааммар ингэриим, кинилэр мизэхэ биэрбит сүбэлэрэ-амалара улахан тирэх, күөс-күдэх буолбуттара дии саныыбын.

Саха сирин бары оройуоннарыгар, Москва, Дьокуускай курдук куораттар концертнай саалаларын, ону тэнгинэн Бүтүн Союуустаабы "Грампластинка" кини студиятыгар ыллаабыт үгүөлөөх ырыаһыттан ыччат хаһыатыгар анаан бэйэтин алгыс тылларын этэригэр, ыллаабыт кэммин устатыгар туу ордук умнуллубатты өйдөөн хаалбытын туһунан ыйыппыппар эттэ:

- Үйэ аһаарын устатыгар ыллаабытым быһаһын тухары биридэ түгэн мизэхэ өйбөр-сүрэхпэр ингэн хаалбыт. Ол 1949 сыллааха, оччолорго сэллик ыарытын эмп-том кыайбат этэ. Нурбаба, сэллиги эмтиир санаторийга, ыараханлык ылдыааччылар миигин сахалыы тойук кэнсиерин биэрэрбэр көрдөспүттэрэ. Ырыа - абыраллаах эмп, өлбөт мэнгэ ууга буоларын онно билбитим. Ыллаабытым. Балтараа чаас кэрингэ. Кубархай хааннаах, уңуох-тири буолбут дьон ахтылланнаах алаастарын күөх түптэтин унаарыйар бургутун сытын уонна биригээх оҕо эрдэхтэринэ истибит хаан-уруу кыһахтарын дьигискэннээх дорҕоонун истээт, бэл диэтэр эйдэстэригэр итии хаан кытархай төлөнө кэйэрин көрбүтүн - саамай улахан дьолбунаан аабынабын.

Ырыаһыт дьоло - дьонго. Ол дьол өлбүтү да тилиннэрэр, хаҕдарыйыгы да чэлгитэр үрдүк анала - ангардас биһиги дьоллоох дойдубуттар силигилиир кэрэ кэскилээх".

Мелодист Н. Бойлохов суруйуутугар манньк ахтар: "...1954 сыллааха оройуоннаабы Кулуура дьэитин дирекцията Е.Н. Чарпыкова уусуран самодетельноска кыттыбыта 30 сыла туолуутун бэлиэтээбиттээх. Ити сыл кини композитор Грант Абрамович Григорьян көрсүбүтэ. Онно хас даҕаны сахалыы ырыалары, тойуктары иһитиннэрбитэ. Композитор кини ырыаларыттан "Кэбэ" дьин ырыаны ордук хайбаан нотаба суруйбута. Ол Москваба "Саха норуотун народнай ырыаларын туспалара" дьин хомуурунньукка бэчээттэммитэ.

Елена Чарпыкова пьесаларга уобарастары айынан үчүгэй толороччу, ырыаһыт буоларынан мунурдаммакка, тойуксут быһыытын хас да саҥа ырыалар тылларын айбыта. Кырдыбаас ырыаһыт толоруутун дьон бөркө дьин көрөхсөн истэллэр. Ону 54 саастааҕар буолбут уусуран самодетельноһы көрүүгэ Ленинскэй оройуонугар кыттан лауреат буолбуттан да итэбэйэххэ сөп. РСФСР уонна Саха АССР үгүөлөөх артыыската Анастасия Лыткина кини ырыаларын истэн баран, "Кырдыбат кэрэ куола" дьин сыаналаабыта.

Кини Нурбатаабы Саха государственнай көһө сылдьар драматическай тыйаатырыгар үлэли сырытабына Москвадан кэлэ сылдьар режиссердар М. Кладков, В. Смирнов Елена Николаевна пьесаларга толорбут оруолларын улаханнык биһирээбиттэрэ уонна Махтал сурук биэрбиттэрэ. Елена Николаевна уусуран самодетельноска ситиһилээхтик кыттыгына Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай грамотатынан ингэринэн бэлиэтэммиттэрэ".

И.Давыдов, Үөһэ Бүлүү райисполкомун култуураба отделин инспектора 1977 с. тохсунньу 28 күнүгэр "Кыым" хаһыакка Елена Чарпыкова туһунан манньк ахтан суруйбут: "Мин уусуран самодетельноска кыттыбытым отуттан тахса сыл буола. Ол тухары араас талааннаах, норуоттан тахсыбыт ырыаһыттары, уусуран самодетельноһу бастыһынар кытта үлээһэн кэлиим. Кинилэр тустарынан кэлэр ычакка бэлиэ хаалын дьин ахтылары суруйабын. Олортон биридэстэрин кытта биһилиннэрэргэ сананым.

Норуот ырыаһыта, уруккута самодетельноһу артыыската Елена Николаевна Чарпыкова туһунан аҕа көлүөнэ дьон үкэс билэр. Кинини 1945 сыллааха Нурбатаабы иккис холкуоһун тыйаатырга көрөн турардаахпын. Онно Елена Николаевна аатыгар Зверев олонхотунан онгоһуллубут "Кулун кугас аттаах Кул-

Былыр-былыргыттан ырыаһыт сахалар ыллаабатахтарына ылдыллар, дууһалара тууулар. Ол да иһин буоллаба буолуо, олонхоһуттар, тойуксуттар, үнкүү этээчилэр, остуоруйаһыттар улуустарынан, нэһиликтэринэн кэрийэ сылдьан куоталаһар, күрөс билдыһар үгэстээхтэр эбит. Оннук айылбаттан талааннаах дьон ис-истэриттэн бар-дьонноругар ыллыахтарын-туойуохтарын баҕараллар. Елена Николаевна эмиэ оннук сырдык ыраллаах, ырыа аргыстаах кини эбит.

Нурба Мэнгэдьегэр Чаппык Баһылай Ньукулайга 1912 сыл от ыйын 15 күнүгэр Еля дьин кыыс оҕо төрөөбүтэ. Дьонно Нурбаба кэлэн олохсуйбуттара. Сытыы кыысчаан 1930 сылар саҥана аһылыбыт аҕар балаһанга улахан дьону үөрэхтээһингэ үлээспитэ. Ити сылларга оройуон кулуубугар биридэ бастыһын толорооччу быһыытын ыллыыр уонна туойар буолара. Ол да курдук отугус сыллар кэннигэригэр Дьокуускайдаабы радиоба Нурба оройуонуттан маннайынан Елена Николаевна туойбута.

1942 сыл сэттиннэ 6 күнүттэн 1948 сыл от ыйын 30 күнүгэр диэри Нам оройуонун кинигэр радиокомитет дикторынан үлээбэти. Ити кэмититтэн 1949 сыл кулун тутар 1 күнүттэн Нурба култууратын дьэитигэр уусуран салайааччынан, тубсанаторийга культмаассабай үлэ инструкторынан, Нурбатаабы 2-с Государственнай тыйаатырга артыыһынан, 1953 сыл атырдьах ыйыттан Үөһэ Бүлүү оройуонугар норуодунай тыйаатырда үлээбэти.

А. Егоров 1976 с. алтынны 20 күнүгэр тахсыбыт "Эдэр коммунист" хаһыакка норуот ырыаһыта Е.Н. Чарпыкова айар үлэтин 50 сылын туолуутугар "Ырыаһыт дьоло" дьин ыстатыйатыгар манньк ахтар: "Улуу сирдэит В.И. Ленин "искусство норуоттан төрүттэнэрин" туһунан, кынаптаах тыллара күн бүгүн олоххо дьингээхтик кирииллэрин биһиги илэ-чахчы көрөбүт. Ол дьингээх туоһута - Елена Николаевна Чарпыкова. Кини - норуоттан тахсыбыт талааннаах ырыаһыт, уратылаах тойуксут. Уус тыллаах импровизатор. Нам, Үөһэ Бүлүү, Өлөөн, Горнай, Нурба курдук оройуоннар ыраах сиргэ турар кулууптары дьобурдаах уусуран салайааччыта, аҕар балаһаннарын, кыһал чуумнарын күүттэрииллээх уонна биһирээ биллээх ылдыгыта, дьон ис дууһатын тутар сатабыллаах сэбидэссидэрэ.

Мин ол туһунан төрүт да түһээн баттаппакка сылдаммын, Елена Чарпыкова Дьокуускайдаабы радиона уонна Бүтүн Союуустаабы "Грампластинка" суруйбут пластинкаларыннан ыллаан куйуһуларын, кыһахтаах куолаһынан туойан дьэрэлитэрин иһиттэринэ, испэр саныырым: "Бука, мин үөлээннээһим, элэр кини ыллыыр быһыылаах. Куолаһа чөлөркөйө, эрчимнээбэ, тэтимнээбэ уонна кылаабынайа, кимизэхэ даҕаны маарыннаабата, мин истэр атын норуотум ырыаһыттарынаагар туспата, уратыта бэрт эбит дии..." Елена Николаевна бэйэтин сааһыгар сөбө суохтук тэтиэнээхтик туттан-хамсанан, кириэн кэлбитигэр, кистээбэккэ эттэххэ, соһуя уонна сөбө санаабытым. Ону ахтыбыппар, кини чэгиэнник күллэ.

- Ол кийин, сэгээр, аан бастаан бар дьон иһингэр тахсан, симиктик көмүлүк оһох иһингэр ыллаабытыгар "Чаарпык сизэхэ Дьэлиэнискэ хотоку ырыаһыт, тойуксут буолан эрдэйдэнээхтиһи" дьин сылыктаабыттар оччотооҕу оҕо үөрэ санаабытым, лоп курдук үйэ аһаара буолла ээ...

Онтон ыла Елена Николаевна чэгиэн, кыһаһах, сопрано аһаарда куолаһынан ыллаан дьигиһитэн бардабына, дьэ, этэргэ дылы, хаҕдарыйбат сибэкки чэлгийиэх, хаппыт тиит мутукчаланаах курдук. Кини, норуот ырыаһыттарын курдук, аһаардасты ыллаабат. Тылы бэйэтэ эмиэ айар.

- Мин, - диэбитэ кини, - өскө дьонго оннук биһирэтиилээхтик ыллыыр-туойар да эбит буоллаһына, саха аатырбыт тойуксуттара, олонхоһуттара Сергей Зверев-Кыыл Уола, Устин Нохсоров курдук уһулчулаах дьоннор кытары биридэ үлээһэн, тух кистэлэ кэлиэй, соҕороб эттиһэн-иллэһэн, кинилэр

ГОД ТРУДА
В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ)
2023

Ааспыт сылга улууска биллэриллибит Норуот көбүлээнинин сылын чэрчитинэн дьон 226 бырайыактарын олоххо киллэрингэ 72,9 мөл. солк. көрүлүбүтэ. Саҥа дьыаланы түстээн, биер дойдулаахтарыгар туһалаан, эбиитин барыс киллэринэн баҕалаахтар бэрт үгүс сонун бырайыактара улууска тэриллибит эспирдэр хамыһыаларын иннигэр көрүлүбүттэрэ.

Нэһилиэнньэбэ араас өнгөрүү эйгэлэригэр, норуот хаһайыстыбатын салааларыгар, ол иһингэр тыа хаһайыстыбатын, урбаан, уопастыбаннай аһылык салаатыгар бэйэлэрин дьыалаларын тэринэн үлэлэрин саҕалаабыттар. Бу туһунан биһиги хаһыакка син сырдатан кэллибит.

Онтон мин бүгүн кэпсиир киним бэйэтэ талан ылбыт сөбүлүүр идэлээх, хамнастаах үлэлээх эрээри, дьонго өссө туһалаабы оҥордорбун дьон сүүрэр-көтөр айылгылаах. Хангаластаабы оскуола-оҕо саадын старшай иитээччигэ Елена Никитовна Антонованы санаатын уурда даҕаны ылсыбыт дьыалатын тиһэбэр тиэрдэр дулуурдаах киһинэн аабыаха сөп дии санаатым.

Уус дьыагыгар үлэлиир оҕолорго наадыйан түмэл салайааччыта Зоя Васильевна Анисимоваттан туоһуластыым: “Онно билигин гончарнай студия үлэлиир”, - дьин соһутта. Инньэ гын өссө биер сонун дьыаланан дьарыктанан саҕалаабыт Далбар хотунуун ватсап нөҥүө билсистиим.

Кэнники кэмгэ туйу оҥоһуктарга интэриэс улаатта диэххэ наада. Туйуунан оҥоруу бэйэтэ туспа түн былыргыттан үөскээбит искусство көрүнүгэ. Дьингээх маастардар эрэ дьарыктанар эбиттэр. История чаччыларынан, археологтар булдумһуларын кестөрүнэн аан бастагы илиинэн оҥоһуктар, греческэй вазалар, амфоралар, оонһуурдар туйутан эбиттэрэ бигэргэммит.

Урут, былыр диэххэ дуу, тую-

Бэйэбит илиибитинэн кэрэни айабыт

Улуус дьаһалтата кэнники сылларга бэйэ дьыалатынан дьарыктаныан баҕалаах саҥа саҕалыыр дьону өйүүр суолу тутуһан араас хайысхалаах көмөнү оҥорор. Нэһилиэнньэ олобун уйгута тупсарыгар ол олус туһалаах буолла диэххэ наада.

йуунан күүстээх-уохтаах эр дьон эрэ үлэлиэн сөбө, онтон аныгы кэмгэ туйуу кытта ким баҕарар үлэлиир кыахтанна. Дьысааттан саҕалаан оскуолаба пластилинын, сымнаҕас туйуунан, атын даҕаны аныгы матырыйаалларынан оҥоһуктары оҥорторо үөрэтэллэрэ кими даҕаны сөхтөрбөт. Ангардас оҕолор эрэ буолбакка улахан дьон кытта иллэнг кэмнэригэр дьарыктанар хоббиларыгар кубулуйда. Ол биер туйуута бу кэпсиир Гончарнай студиям.

- **Туйуунан саҕалаанна этэй, Елена Никитовна, санааҥа эрэ?**

- Мин дьысаакка үлэлээбитим 11-с сылым. Былырын дьахтар кэммититтэн Александра Петровна Васильеванын, Елизавета Петровна Антонованын “Камелек” компания куораттан кэлэн Ньурба маастар-кылаас ыһытыгар киирэр сылдьыбыппыт уонна ымсырыбытым аҕай. Нэһилиэкпитигэр манньк дьарык наада эбит, иллэнг кэмнэрин туһалаахтык атааралларыгар дии санаабытым. Оруобуна улууска Норуот көбүлээнинин сыла биллэриллибитэ. Онон ыра санаа

оҥосто сылдьыбыт “Гончарная студия” дьин бырайыак суруйан “Алгыс” дьахтар кэммититин көбүлээнинэн хамыһыаба киллэрэн көмүскээбитим.

Мизэхэ итэҕэйинэр улуустан 250 тыһ. солк. суумалаах үп көрбүттэрэ. Онтубунан 4 устуука гончарнай круг атыыластыым. Онтон аны улуус НКО-ларга граннарга куонкурус биллэриитигэр Хангаластаабы “Хомус” НКО нөҥүө кыттамын 437560 солк. тиксидим. Ити суумаба муфельнай оҥоһуу ылбыппыт. Күһүн “Камелекка” баран хаттаан үөрэнэн кэлбитим.

Ити курдук сыһыа-баайа тэринэн гончарнай студия үлэлээн эрэр. Билигин манна үксэ бэйэлэрин илиилэринэн туйуу эрэ дьиктини, кэрэни, кырасыбайы оҥоруон, дьыэлэрин туйуу иһиттэрин кииргэтиэн баҕалаахтар, нэһилиэк дьахталлара уонна оскуола оҕолоро кэлэн дьарыктаналлар. Соробор үөрүүлээх түгүнүргэ бэлэххэ анаан холонон көрө кэллэлэрэ мизэхэ олус үөрүүлээх.

Үлэлиир буоламмын кизһэ өттүгэр эбэтэр өрбүлүлэргэ

иллэнсийдэхпинэ эрэ мустабыт. Туйуулар табыллыбакка сылдьабын. Уопсайынан туйуу аһара хаппырыс матырыйаал эбит, биер күн табыллар, сарсыныгар олох да сатамат буолуон сөп. Хаачыстыбатын улахан тутулуктаах. Интернетинэн көрөн сакаастыбын, кэлин Кэмпэндээйи туйуун бо-руобалаан көрдүм.

- **Ол гын туйуунан туйуу оҥоруу саҕалаатыгыт?**

- Биһиги туйуунан оҥуобай дьоруу, үөрүүбү ирдээбэт боростуйуу иһиттэри, чааскы, кыттыа, чороон оҥоробут. Оҥоробут дьин судургу баҕайытык эттим даҕаны, туйуун бэлэмниирин баар ээ, айкалаах үлэ. Дьэ манна сатабыт, билин-көрүү, тулуур наада. Эппитим курдук, үчүгэй хаачыстыбалаах туйуу булар уустук эбит. Биһиги дьикти баар туйуу мөлтөх дии санаатым.

Сайын уопускам кэмигэр дьоммун үчүгүйдик дьарыктыам дьин былаанныбын, туйуубутун көрдүөхпүт. Онтон сакааска да үлэлэһипитин сөп. Инникибин билингитэ ырангалаан эрэ көрөбүн.

Туйуу кытта үлэ киһиэхэ туттан атыны аҕалат дьин өйдө-бүлгэ кэлиим. Санаан көрүн: аан бастаан илиигэр туйуу да быһыта суох сып-сымнаҕас туйуу ылан гончарнай кругка эргитэн, эн илиинг иһиттэн кимизингэр да майгынаабат ханна да суох иһитинг-хомуонун айыллан тахсан кэлэрэ дьикти баҕайы ийинни үөскэтэр. Онтон аны онтуккун оҥуордаан-мандаардан кииргэтиринг бэйэнгэ фантазияҥ. Киһини олус уоскутар, сылаанныытар дьарык.

Онон ыра санаам олоххо киирибиттэн үөрэбин эрэ. Сотору Гончарнай студиябыт аһылытын ыгытыахпыт.

Дьэ ити курдук, киһи санаатын уурдабына туйуу барыта кыал-лыан сөбүн бу холобуртан көрдүгүт. Биллэн турар, ангардас баҕа санаа эрэ оруолу оонһообот, баар кыахтары тоҕоос көһүннэ даҕаны мүччү туппакка толору туһаны - туруоруммут сыалын ситиһэргэ тиэрдэр. Этэргэ дьылы, сатабыллаах саһыл саҕалаах.

Лариса ДОРОФЕЕВА.

- Театр -

«Всякое искусство есть возведение жизни в идеал»

И. С. Тургенев – русский писатель.

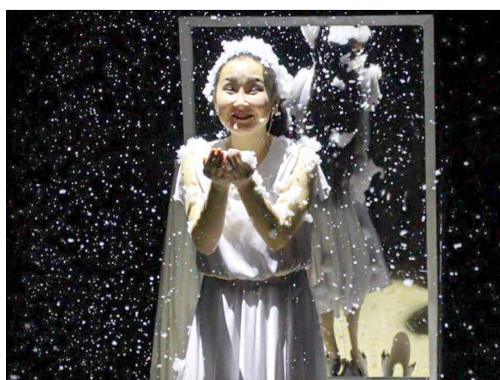

30 марта в районном драматическом театре состоялся моноспектакль «Ойдом үүммүт хахыйах», где речь шла о якутской первой поэтессе Варваре Потаповой. Я была настолько потрясена и восхищена выступлением приезжих артистов из нашей столицы.

Спектакль шел под разные стихотворения самой поэтессы Варвары Потаповой, но несмотря на это пьеса получилась очень интересной. У главной героини была настолько хорошая память, что она запомнила все стихотворения и передала все свои чувства и эмоции залу, зрители пристально и внимательно слушали каждое её слово, видели каждое мельчайшее движение.

Отдельно хочу отметить профессиональность актеров. Даже когда на несколько секунд отключился свет, актриса не растерялась и продолжила играть, когда как в зале была полная тишина от недопонимания, но мы не растерялись и стали аплодировать ей, дабы поднять настроение.

Театр юного зрителя неперестанно с каждым годом создает много интересных, ярких произведений на разные темы. Режиссером-

постановщиком этого моноспектакля является заслуженная артистка РС(Я) Валентина Якимец. Она всесторонне одаренная творческая личность с большой буквы. В главной роли Варвары Потаповой выступила Татьяна Хомподоева, также Спартак Ларионов, Илья Яковлев (отличник культуры РС(Я)) и Никита Соловьев.

Сейчас мало кто из молодежи посещает театры, но именно театр нуждается в новом поколении зрителей, актеров и режиссеров, в их свежем взгляде на различные проблемы. К настоящему времени театральное искусство приобретает массовый характер. Зрительские залы наполняются людьми разных культур, увлечений и профессий, в связи с тем современный театр стал нести больше экспериментальный характер. Классические произведения переписываются на современные манеры, создаются новые планы помещений и технологии производства составляющих частей.

АФАНАСЬЕВА Кэрэчээнэ,
ученица 11 класса Нюрбинского
технического лицея им. А. Н. Чусовского.

- П.Х. Староватов төрөөбүтэ 150 сыла -

Кыраайы үөрэтэр түмэл ыалдьыттаата

Муус устар 11 күнүгэр сахалартан бастагы Үлэ Геройа, кыраайы үөрэтээччи, учуутал Петр Хрисанфович Староватов төрөөбүтэ 150 сылын чэрчитинэн Бүлүүтээҕи кыраайы үөрэтэр түмэл Маар орто оскуолатыгар ыалдьыттаата.

Пётр Хрисанфович Сунтаар Элгэ-ийтин училищетыгар сэбиэдиссэйинэн үлэлиир кэмигэр үлэ бөбүтүн ыһыппыт, кини учуутал эрэ быһытынан буолбакка научнай суруйууларынан биллэр. Бүлүү сүннүгэр алмаас баар буолуон сөбүн маннайгынан сабаҕалаабыт. Кини үлэтин сүннүнэн айылбаттан дьин олоххо наадалаахтары буларга туһаайбыта.

1928 сыллааха Элгэ-ийи орто оскуолатыгар аата ингэрлибит, 1932 с. ССРС КСК өр кэмнээх кыһамнылаах үлэтин

ийин П.Х. Староватова Саха сиригэр аан бастагынан Үлэ Геройун үрдүк аатын ингэрбит. 1935 сылтан түмэлгэ үлэбэ көспүт, Бүлүү куоратыгар түмэл тэрийэн үлэлэппит, бу музей өрөспүүбүлүкэбэ маннайгы оройуоннаабы түмэл буолар. Бүгүн быыстапкаба урукку кэми кэрэһэлиир маллары аҕалан оҕолору сэнээртилэр.

Көрсүһүү кэннэ викторина ытан болҕомтолоох оҕолорго Яковлева Камелияба, Антонова Олесьяба сэмэй бэлэхтирин туттардылар. Оскуола библиотэтиэкэтигэр “Человек, опередивший свое время” А.Н. Крылов кинигэтин бэлэх уунулар.

Бу курдук, П.Х. Староватов аатын үйэтитэр, кэнчээри ыччакка тиэрдэр сыаллаах хамыһыа салгыы Сунтаар улууһугар үлэлиир былааннаах айаанна-та.

Л.А.СОФРОНОВА,
Маар орто оскуолатын
педагог-психолога.

- Төрөппүккэ -

ВПР кэмигэр психолог сүбэтэ

ВПР диэн оскуола уонна учууталлар иннилэригэр сыл иһигэр ылбыт билиини көрдөрүү буолар. Бу оҕо, төрөппүккэ ону тэнэ үөрэтэр учууталга долгутуулаах кэм. Маныаха уйулҕа үөрэхтээхтэрэ эксээмэн, бэрэбиэркэ иннинээһи стресс диэн баарын этэллэр. Ол эбэтэр, хас биридди киһи тургутан көрүү иннигэр долгуйар, ыгылыар, стресска кириэн тахсар. Ол эрэн бу аһар түгэн, хас биридди киһи атыннык аһардар, ылынар.

ВПР-га бэлэмнэнии кэмигэр үгүс төрөппүт сыһар түгэннэрэ: 1. ВПР диэн олус эппиэтинэстээх, эн олоххун быһаарар бэрэбиэркэ, ыалды да сылдьан баран бэлэмнэ- нэрин, толорорун ирдэнэр. Бу курдук этиилэр оҕо эбии кыһал- ҕаны үөскэтэр, уйулҕатын бат- тыыр.

2. Сорох төрөппүт оҕону кут- туур идэлээх. Холобур: куһаҥан сыана ылар, эбэтэр сатаан туттар- бат түгэннэр, инникигэр куһаҥан үлэбэ үлэлиэн, эбэтэр төлөппүөн- нүн былдыыбыт, оонньуу бар- баккын, ону-маны көрдөөбөккүн! Бу олох төттөрү тардыы буолар.

3. Өссө биэр сөбүлээн туттар ньымалара. Оҕону тэнгэнэн көрүү: убайдарга, эдьийдэргэ, ситиһи- лээх оҕолорго, ыаллар оҕолоругар уо.д.а. Кинилэр ситиһиһилэрин ымсыран оҕо тупсан, кыайбатын кыайар буолан барбат, төттөрүтүн өсөһөр, кыһылар, күнүүлүүр буол- лар.

4. Аһара барыы, хонтуруол, күүстээх ирдэбил, айманыы ("Хайа

тугу гына олоҕобун? ВПР кинигэ- тин көр, аах!" "Төһөнү биллин, аахтын?", "Суох таһырдыа тахсы- ма, төлөппүөнүн уур уонна ды- рыктан"). Бу үксүн оҕо бэйэтигэр эрэбилэ суох буолуутун, өсөһүү- түн, аһара долгуйуутун үөскэтэр.

5. Төрөппүт, учуутал, оскуола иннигэр улахан эппиэтинэс, кыра оҕо оҕо хаччы да долгуйуу, кутта- ныы баар буолар. ("Аҕам кыһы- ыра, ийэм хомойуо, эбээм сүрбэ, давлениета", "Учууталбын түһэн биэрэбин", "Куһаҥан, билбэт оҕо- лор ахсааннарыгар сылдьыам").

Эбии куттаһыҥ, суобаһыгар оонньуур олох наадата суох. Бу түгэннэ төрөппүт оҕотугар хайдах көмө буолуон сөбүй? 1. *Бастакы ньыма* - оҕон кыабын, кыһамны- тын биһирээһин: "Ситиһиҥ, эбилиҥ биллэр, мин онтон на- хаа үөрэбин, маладьыс! *Иккис ньыма* - оҕону ыарахан соруудах- тары кыайыҥ диэн эрэбилин күү- һүрдэн, бөбөгөтөн биэри. Холо- бур: "Аһара долгуйума, туттарыҥ", "Бэйэбэр эрэллээх буол", "Барбыт тиэмэлэргин биллэрин, үөрэппи- тин, оон барытын биллэҥ, са- ныаҥ. Мин эйиэхэ эрэнэбин".

2. Уйула үөрэхтээхтэрэ этэл- лэринэн оҕо тапталы көрдөрүү: кууһан, имэрийэн-томоруйан, сыллаан-уураан, биэр дырыктаах буолуу, сөбүгэр сүбэлэһин, үөрэ- тии ордук көмө-өйбүл буолар

эбит. 3. Эрэсиими тутуһуу, ас өтгүн сөптөөхтүк көрүү, наада буоллаҕы- на эбии ингэмтиэлээх битэмиин көмөтө ВПР-га бэлэмнэнии кэми- гэр олус наада. 4. Оҕо аһара ноҕоруускала- мата ордук. Утуйуох иннинэ тэлэ- биһир, төлөппүөн көрбөккө на- лыйан уоскуйуу. Оҕо түүн утуйара 8 чаастан кыра буолуо суохтаах. Дьиэ иһигэр оҕо дырыктанар миэстэтэ бары өтгүнэн табыгас- таах буолара, дьиэтээһилэр мэй- дэспэттэрэ ирдэнэр.

Дырыктанар кэмнэ 30-40 мүн- үтү буолан баран, 10-15 мүнүтэ сыһыланган анаара ордук. Бэ- лэмнэнэр кэмнэ өй-мэйи үлэтин ноҕоруускалаабаат сылтан кини, видео көрүүтүн, төлөппүөннэ баар эбии информацияны хаачча- тыыр, оҕо быһааран биэри, өй- дөтүү үлэтэ наада.

Убаастабыллаах төрөппүттэр, бастатан туран бэйэбит уоскуйан, холкутук ылынан оҕо көмө буол- ларга бэлэмнэниҥ. Оҕо дыһнээх кыабын, ис туругун көрөн сөптөөх көмөнү онорун. Ол курдук эбии дырыктар, психолог көмөтүн ту- ханыы, оҕо доруобуйатын бөбөҕ- гөтүү.

Республиканский психологический кини Ньурбатааҕы филиалын психолога Татьяна СТЕПАНОВА.

- Вниманию населения -

Ответственность за выезд транспорта на лед

На территории муниципального района Нюрбинский район РС (Я) эксплуатируются 4 ледовые переправы на реках Марха и Вилюй, из них 1 республиканского значения и 3 муниципального значения.

В целях обеспечения безопасности дорожного движения, безопасности жизни людей и сохранности их имущества, в период ледостава, осенью и в период закрытия ледовых переправ, весной, с учетом погодных-климатических условий и готовности сезонных автомобильных и муниципальных дорог устанавливаются ограничения выезда на лед нормативными правовыми актами органа государственной власти Республики Саха (Якутия) и органа местного самоуправления.

Примерный график открытия и закрытия сезонной автомобильной дороги "Вилюй" на участке Нюрба-Кюндяда устанавливается Приказом Министерства транспорта и дорожного хозяйства РС(Я).

По ледовым переправам муниципального значения ограничения выезда на лед устанавливаются распоряжением главы МР "Нюрбинский район".

Полномочия по составлению протоколов об административных правонарушениях и рассмотрение дел об административных правонарушениях по статье 9.10 КоАП РС(Я), выезд транспортного средства на лед, в период введенных ограничений, установленных нормативным правовым актом органа государственной власти Республики Саха (Якутия) или органа местного самоуправления возложены на административные комиссии муниципальных районов и городских округов РС(Я).

Работа административной комиссии района по выявлению нарушений по данной статье осуществляется во взаимодействии с сотрудниками ОГИБДД ОМВД РФ по Нюрбинскому району с

участием ФКУ "Центр ГИМС" МЧС РФ по РС(Я) в Нюрбинском районе.

Административная комиссия района в целях разъяснения и профилактики правонарушений по ст.9.10 КоАП РС(Я) разъясняет о том, что в связи с наступлением устойчивых положительных температур толщина льда на автотранспорте на лед в местах, где выставлены запрещающие знаки, не допускается. В местах несанкционированных ледовых переправ выходить и тем более выезжать на лед на транспорте крайне опасно.

Весенний лед очень опасен тем, что имея достаточную толщину, он хрупкий из-за изменения структуры. Из пластинчатого он превращается в игольчатый за счет талых

вод и с потеплением уже не выдерживает большой нагрузки.

При выезде на ледовые переправы, которые уже закрыты для движения транспорта, водитель будет подвергать опасности не только свою жизнь, но и жизнь всех пассажиров, которые будут находиться у него в автомобиле.

Напомним, что административное правонарушение по ст.9.10 КоАП РС(Я) влечет наложение административного штрафа на граждан в размере от 3000 до 5000 рублей, на должностных лиц от 20000 до 50000 рублей, на юридических лиц от 100 000 до 1 000 000 рублей.

Административная комиссия МР "Нюрбинский район".

Advertisement for Nurbay magazine subscription. Text: "Муус устар 10-20 күннэригэр — чэпчэтиилээх суртуу". Includes QR code and contact info: "Ханыаты онлайн куар-кодунан эбэтэр бу ссыланан: https://podpiska.pochta.ru/press/ПИ988 кириэн сурттарыаххын сөп".

Grid of small advertisements for various services and products. Includes: "СУХАРИНОВ Артём Николаевич", "ПРИПУЗОВА Елизавета Николаевна", "СОЛОВЬЕВА Розалия Николаевна", "Ньурба УПО-тун правлениета", "2 Хангалас оскуолатыгар биригэр үөрэммит дьуөгэбит", "Маар орто оскуолатыгар өр сылларга биригэр таһаарылаахтык үлэстэбит", "Маар орто оскуолатын бэтэрээнэ, СӨ Үөрэҕиритин туйгуна, педагогическай үлэ бэтэрээнэ", "Маар орто оскуолатын бэтэрээнэ, СӨ Үөрэҕиритин туйгуна, педагогическай үлэ бэтэрээнэ", "Биригэр үөрэммит доҕотторун.", "Маар орто оскуолатын бэтэрээнэ, СӨ Үөрэҕиритин туйгуна, педагогическай үлэ бэтэрээнэ", "Биригэр үөрэммит доҕорбут РЕХЛЯСОВА Мария Николаевна", "Күндү тапталлаах ийэбит, эбэбит, тыыл, үлэ бэтэрээнэ, Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттыылааһын огдообото ПРИПУЗОВА Елизавета Николаевна", "Ньурба улууһа" МО Дьаһалтата, улус Сүбэтэ, улустаагы Ытык Сүбэ уонна бэтэрээннэр Сэбиэттэрэ Ньурбатаагы Искусство оскуолатын дириэктэрэ Евсева Елизавета Романовна уонна кини дьиэ кэргэнигэр, чугас дьонугар тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ, үлэ уонна тыыл бэтэрээнэ, Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттыылааһын огдообото ПРИПУЗОВА Елизавета Николаевна", "Ньурба улууһа" МО Дьаһалтата, улус Сүбэтэ, улустаагы Ытык Сүбэ уонна бэтэрээннэр Сэбиэттэрэ Ньурбатаагы Искусство оскуолатын дириэктэрэ Евсева Елизавета Романовна уонна кини дьиэ кэргэнигэр, чугас дьонугар тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ, үлэ уонна тыыл бэтэрээнэ, Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттыылааһын огдообото ПРИПУЗОВА Елизавета Николаевна", "Администрация МО "Город Нюрба", городской Совет депутатов МО "Город Нюрба" выражает глубокое соболезнование Евсеевой Елизавете Романовне, депутату городского Совета 4-х созывов, директору Нюрбинской детской школы искусств, по поводу кончины горячо любимой матери, бабушки, прабабушки, вдовы ветерана ВОВ, ветерана тыла и труда ПРИПУЗОВОЙ Елизаветы Николаевны. Скорбим вместе с вами.", "Индекс: ПИ 988 Тираж 730. Объем - 12 стр. формата А3. Сыаната - 38 солк. 12.04.2023 с.